

8. ANALOG MOS TÜMDEVRE YAPILARI

8.1. Analog Tmdevrelerde MOS Teknolojisinin Yeri

MOS teknolojisi, son zamanlara kadar daha çok dijital sistemlerde kullanılmıştır. Bunun başlıca nedeni, söz konusu teknolojinin geniş çapta tümleştirme için (LSI) son derece uygun olmasıdır. 1970'lerin ortalarına kadar MOS teknolojisi genelde bellek ve lojik fonksiyonlar için kullanılmış, belirli bir sistem içindeki gerekli analog fonksiyonlar ise işlemsel kuvvetlendiriciler gibi bipolar tümdevreler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise, MOS teknolojisinin analog tümdevrelerde kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bunun nedeni, gün geçtikçe analog ve dijital sistemlerin içiçe girmesidir. Dijital sistemlerde MOS teknolojisi yaygın olarak kullanıldığından, analog sistemler için de aynı teknolojinin kullanılabilir olması, ekonomik aıdan büyük yararlar sağlamaktadır. Çoėunlukla, işaretin analogdan dijitale çevrilmesi yahut bunun ter-sinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan presizyonlu kuvvetlendirme, süzme, örnekleme ve tutma, gerilim karşılaştırma, presizyonlu ikili kod ağırlıklı gerilim ve akım üretme vb. analog fonksiyonların gerçekleştirilmesine gereksinme duyulmaktadır. Alt sistemlerin ayrı ayrı bipolar analog ve MOS dijital bölümlere ayrılması ise, birçok durumda kılıflama maliyeti, baskılı devre üzerinde kaplanan yer gibi nedenlerle, istenen bir özellik olmamaktadır. Bunun yanısıra, MOS teknolojisi ile bipolar tranzistørlara göre %30-%50 oranında daha az kirmık alanı kullanılmaktadır.

Bipolar teknolojisi ile karşılaştırıldığında, MOS teknolojisinin analog fonksiyonların gerçekleştirilmesi açısından yararlı yanları olduğu kadar yetmez kalan özellikleri bulunduğu söylenebilir. MOS teknolojisinin bipolar tranzistørlara göre önemli sayılabilecek sakıncaları şöyle özetlenebilir:

1. Aynı kolektör akımı için bipolar tranzistorların g_m geçiş iletkenliği MOS tranzistorlara göre kıyaslanamayacak kadar yüksektir.
2. Geçiş iletkenliğinden ileri gelen bu sakıncayı gidermek üzere, kazanç katlarında büyük değerli dirençler kullanılabilir. Ancak, MOS teknolojisi ile büyük değerli dirençler elde etmek oldukça gctr. Bu dirençleri elde etmek için kullanılan kırmık alanı da o kadar fazla olmaya başlar ki, bunların kullanılması pratik olmaktan çıkar. Bu yüzden MOS'larla çalışırken büyük kazanç değerleri elde etmek üzere aktif elemanlardan yararlanma zorunluluğu bulunmaktadır.
3. MOS tranzistorların frekans cevabı bipolar tranzistorlarınkine göre daha kötüdür.
4. İmalat sırasında meydana gelen eşleştirme sorunu yüzünden, işlemsel kuvvetlendiricilerin giriş dengesizlik gerilimi daha fazladır.
5. $1/f$ gürültüsü daha yüksek olmaktadır.

Bütün bu sakıncalara rağmen, günümüzde MOS teknolojisi analog devrelerde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bunun nedeni, analog ve dijital sistemlerin gün geçtikçe içiçe girmesidir. Dijital sistemlerde MOS teknolojisinin kullanılması, analog sistemlerde de aynı teknolojinin kullanılabilir olması, ekonomik aıdan büyük yararlar sağlamaktadır. Bunun yanısıra, yüksek giriş direnci, çekilen akımın düşük olması gibi nedenlerden ötürü, MOS yapılar yarar sağlamaktadır.

8.2. Temel Bağıntılar

Analog tümdevrelerin analizinde kullanılacak temel bağıntılara kısaca değinmekte yarar vardır. MOS tranzistorun elektriksel özellikleri aşağıdaki bağıntılarla verilmektedir.

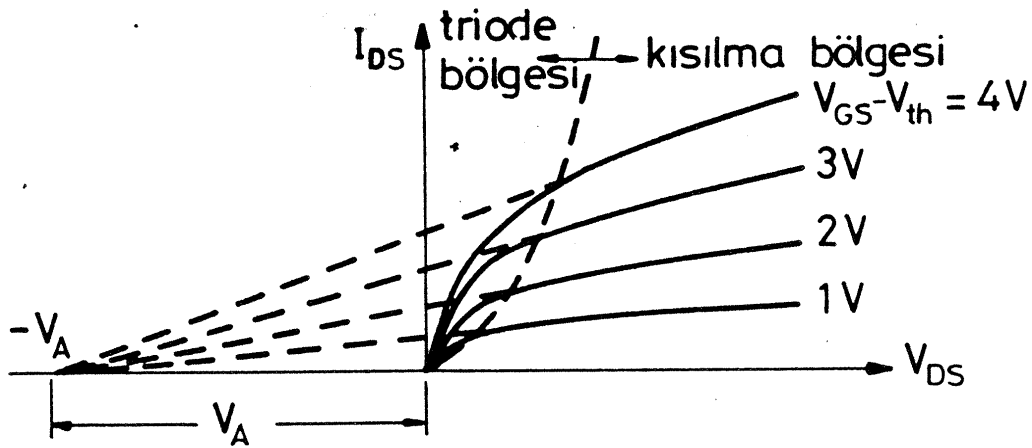
Doymasız bölgede $V_{GS} - V_T \geq V_{DS}$ için

$$I_D = \frac{W}{L} \mu C_{ox} \left[(V_{GS} - V_T) \cdot V_{DS} - \frac{V_{DS}^2}{2} \right] \cdot \left(1 + \frac{V_{DS}}{V_A} \right) \quad (8.2.1)$$

Doymalı bölgede $V_{GS} - V_T \leq V_{DS}$ için

$$I_D = \frac{1}{2} \frac{W}{L} \mu C_{ox} [V_{GS} - V_T]^2 \left(1 + \frac{V_{DS}}{V_A} \right) \quad (8.2.2)$$

Bu bağıntılarda V_A büyüklüğü, BJT deki Early gerilimi biçiminde tanımlanan bir büyüklüktür. Bu parametrenin geometrik tanımı Şekil - 8.1'de görülmektedir.

Şekil 8.1. V_A parametresinin geometrik tanımı.

Kanal boyunun V_{DS} gerilimiyle deęiŐmesini modelleyen V_A büyüklüğü Early gerilimi olarak isimlendirilir. Literatürde kanal boyu modülasyonu için $\lambda = 1/V_A$ Şeklinde tanımlanan ve kanal boyu modülasyon parametresi olarak isimlendirilen bir büyüklük de modelleme amacıyla kullanılmaktadır.

Gövde - Etkisi

MOS tranzistorlarda etkili olan diğer bir özellik de gövde etkisidir. Bir NMOS da kaynak ile savak arasındaki n tipi kanal ile p tipi katkılı gövde bir pn jonksiyonu gibi düşünülebilir. kaynak - gövde ve savak - gövde jonksiyonlarından hiğbirinin iletim yönünde kutuplanmaması için, gövde ucu en düşük potansiyele bağlanmalıdır. Dolayısıyla, kanal ve gövde arasındaki jonksiyon tıkama yönünde kutuplanmış olur. Tıkama yönünde kutuplanmış bir jonksiyonun iki yanında oluşan fakirleşmiş bölge artan tıkama yn gerilimiyle genişler. Buna göre, sabit geçit gerilimi altında akan I_D akımı, gövde potansiyelinin değiştirilmesiyle kontrol edilebilir. Bu olay, JFET lerde savak akımının geçit gerilimiyle kontrol edilmesine benzemekle birlikte, MOS tranzistorlar için istenmeyen bir durumdur. Zira, gövde etkisi I_D akımını azaltacak yönde etki etmektedir. Akımdaki bu azalmayı dengelemek üzere, geçit gerilimini arttırmak gerekir. Bu ağıdan bakıldığında, gövde etkisinin V_T eşik gerilimini arttırdığı söylenebilir. Eşik gerilimindeki bu artma, V_{SB} kaynak - gövde gerilimi ve C de değeri 0.5 ile 2 arasında değişen, gövde katkılama orağına bağlı bir sabit olmak üzere

$$\Delta V_T = C (V_{SB})^{1/2} \quad (8.2.3)$$

bağıntısı ile verilmektedir.

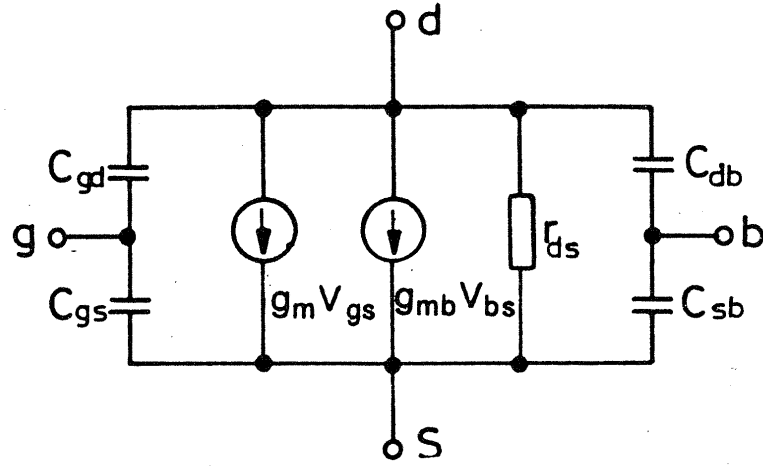
Gövde Etkisinin MOS Tranzistorunun Eşik Gerilimine Etkisi

$$V_T = V_{T0} + \gamma \left(\left(|-V_{BS} + 2\phi_F| \right)^{1/2} - \left(|2 \cdot \phi_F| \right)^{1/2} \right) \quad (8.2.4)$$

bağıntısıyla verilir. Bu bağıntıda γ büyüklüğü gövde etkisi faktörü, V_{T0} büyüklüğü $V_{SB}=0$ ikenki eşik gerilimi, ϕ_F de Fermi potansiyelidir.

MOS Küçük İşaret Modeli

MOS tranzistorun küçük işaret modeli Şekil-8.2'de görülmektedir. Analog uygulamalarda MOS tranzistorlar hemen hemen sadece doyma bölgesinde kullanıldıklarından, verilen model doyma bölgesi için geçerlidir. Modeldeki g_m geçiş iletkenliği (8.2.2) bağıntısından türev alınarak bulunabilir. Böylece

Şekil 8.2. Küçük işaret modeli.

$$g_m = \mu \cdot C_{ox} \frac{W}{L} (V_{GS} - V_T) \quad (8.2.5.)$$

yahut

$$g_m = \left(2 \cdot \mu C_{ox} \frac{W}{L} I_D \right)^{1/2} \quad (8.2.6)$$

$$g_m = \frac{I_D}{V_{GS} - V_T} \quad (8.2.7)$$

olur. Bu bağıntılardan yararlanılarak MOS bipolar tranzistorlar karşılaştırılabilir. Bipolar tranzistorlarda kolektör akımı belli olduktan sonra eğim

$$g_m = \frac{I_C}{V_T} \quad (8.2.8)$$

bağıntısıyla mutlak olarak belirlenmiş olur. MOS tranzistorlarda ise eğim I_D doyma bölgesi akımı dışında tranzistorun geometrisine, yani (W/L) oranına da bağlı olmaktadır.

g_{mb} iletkenliği gövde etkisini gösteren bir büyüklüktür ve gövde etkisi V_{BS} gerilimi ile arttığından, $\partial I_D / \partial V_{BS}$ Şeklinde ifade edilir. Bu türev alındığında

$$\lambda_b = \frac{\gamma}{2(|-V_{BS} + 2 \cdot \phi_F|)^{1/2}} \quad (8.2.9)$$

olmak üzere

$$g_{mb} = \lambda_b \cdot g_m \quad (8.2.10)$$

bağıntısı elde edilir.

Devre hesaplarında λ_b katsayısından çok

$$\alpha_b = \frac{1}{1 + \lambda_b} \quad (8.2.11)$$

bağıntısıyla tanımlanan gövde etkisi faktörü kullanılmaktadır. Bağıntının ıkartılışına daha sonra değinilecektir.

r_{ds} (yahut r_o) ıkış direnci kanal boyu modülasyonundan ileri gelmekte ve

$$r_{ds} = \left. \frac{\partial V_{DS}}{\partial I_D} \right|_{V_{GS}=V_{GS1}} = \frac{V_A}{I_D} = \frac{1}{\lambda \cdot I_D} \quad (8.2.12)$$

bağıntısıyla verilmektedir. r_{ds} direncinin değeri megaohmlardan birkaç kiloohm mertebesine kadar değişebilir.

C_{gs} geçitten kaynağa ve kanalın kısılmamış kısmına ilişkin kapasitedir. Bu kapasitenin değeri birim yüzey kapasitesi C_{ox} ile geçit oksidi ile kaynak ve kanal arasında kalan alanın çarpıma eşittir.

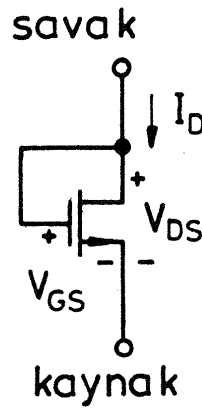
C_{gd} büyüklüğü, geçit ile savak arasında kalan bölgeden ileri gelen kapasitedir. Diğer kapasiteler için de benzer düşünceler ileri sürülebilir. En önemli kapasite, Miller etkisi nedeniyle C_{gd} kapasitesi olmaktadır.

8.3. Temel Yapıtaşları

Bu bölümde, temel NMOS yapı blokları olan akım kaynakları, gerilim referansları, temel kazanç katları genel özellikleri açısından ele alınacaktır.

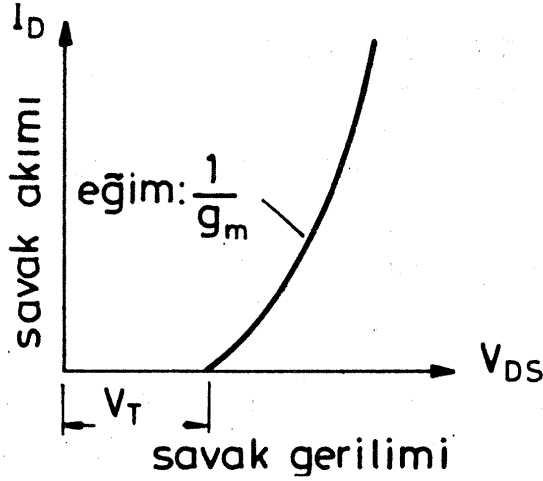
8.3.1. Diyot bağlı NMOS tranzistor

Bipolar tranzistorlardaki diyot bağlamaya benzer bir yapı MOS tranzistorlarda kullanılmaktadır. Yapı Şekil-8.3'de görülmektedir. Bu yapıda $V_{GS}=V_{DS}$ yapılmıştır.

Şekil 8.3. Diyot bağlı NMOS tranzistor.

Tranzistor iletimdeyken daima doymadadır. $V_{GS}=V_T$ olunca iletim başlar. Yapının akım-gerilim karakteristiği Şekil-8.4'de verilmiştir.

Şekil 8.4. Diyot bağlı MOS tranzistor karakteristiği.

Tranzistor doymada çalıştığından, akım-gerilim bağıntısı

$$I_D = \frac{\beta}{2} [V_{DS} - V_T]^2 \quad (8.3.1)$$

Őeklinededir. Yapının dinamik direnci

$$r_o = \frac{1}{g_m} = \frac{1}{\left[\mu \cdot C_{ox} \cdot \frac{W}{L} \right] [V_{GS} - V_T]} \quad (8.3.2)$$

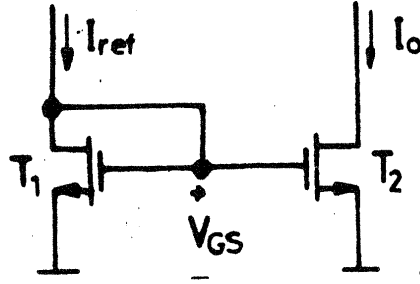
bağıntısıyla hesaplanabilir. Görüleceği gibi, dinamik direnç (W/L) ile ters orantılıdır. Yapının geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır.

8.3.2. NMOS Akım Aynaları

Basit akım aynası, Wilson akım aynası gibi bipolar tekniğinden bilinen yapılar MOS tekniğine de uygulanabilmektedir.

Basit Akım Aynası

Basit akım aynası devresi Şekil-8.5'de verilmiştir. Tranzistorların aynı prosesle oluşturuldukları ve geometri dışında eş

Şekil 8.5. Basit akım aynası.

özellik gösterdikleri gözönüne alınacak olursa, iki koldaki akımların oranı

$$\frac{I_o}{I_{ref}} = \frac{(W/L)_2}{(W/L)_1} \quad (8.3.3)$$

şeklindedir ve tam olarak 1 yapılabilir. Bipolar tranzistorlu düzenlerde bu oran, tranzistorlar eş olsa bile, baz akımları nedeniyle

$$\frac{I_o}{I_{ref}} = \frac{1}{1 + \frac{2}{\beta}} < 1 \quad (8.3.4)$$

şeklindedir. Akım aynasının çıkış direnci ise

$$r_o = \frac{V_A}{I_D} = \frac{1}{\lambda \cdot I_D} \quad (8.3.5)$$

bağıntısıyla tanımlanır.

Wilson Akım Kaynağı

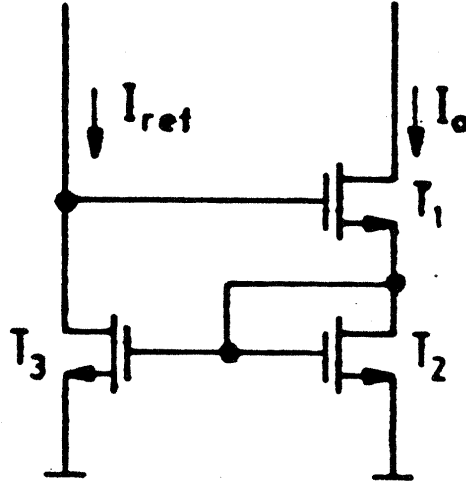
NMOs tranzistorlarla gerçekleştirilen Wilson akım kaynağı devresi Şekil-8.6'da görülmektedir. Bu yapıda tranzistorların tümüyle eş olmaları halinde

$$I_o = I_{ref} \quad (8.3.6)$$

olur. T₃ tranzistoru üzerinden sağlanan geribesleme devrenin çıkış direncini yükseltmektedir. Küçük işaret eşdeğer devresi kullanılarak R_o çıkış direnci hesaplanırsa

$$R_o = r_{o1} \cdot g_{m3} \cdot r_{o3} \quad (8.3.7)$$

bağıntısı elde edilir. r_{o1} T_1 tranzistorunun, r_{o3} de T_3 tranzistorunun çıkış direnci, g_{m3} büyüklüğü ise T_3 ün eğimi olmaktadır. $g_{m3} \cdot r_{o3}$ çarpanı 50-100 mertebesindedir.

Şekil 8.6. Wilson akım kaynağı.

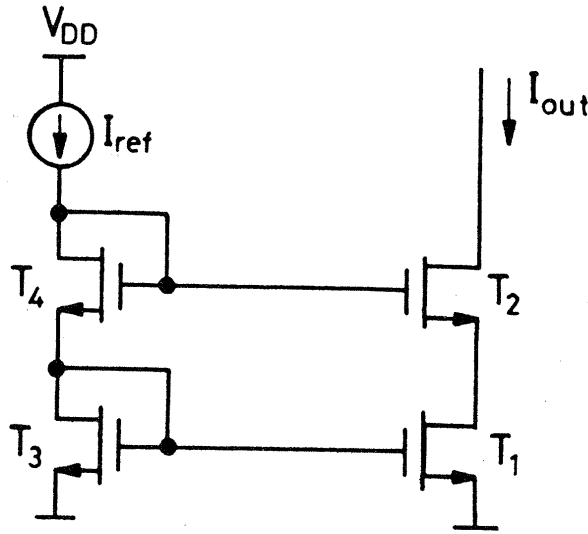
Kaskod Akım Aynası

Yüksek çıkış dirençli akım kaynaklarına sıkça gereksinme duyulur. Bunun temel nedenlerinden biri, aktif yüklü kuvvetlendiricilerde yüksek değerli gerilim kazancı elde edilmesi yönündeki istektir. Bu amaçla, bipolar tekniğindeki benzer şekilde kaskod akım kaynağı gerçekleştirilir. Yapı Şekil-8.7'de verilmiştir. Bu yapıda T_2 tranzistoru T_1 tranzistorunu çıkış ucundaki gerilim değişimlerinden yalıtılmaktadır. Küçük işaret eşdeğer devresi kullanılarak çıkış direnci hesaplanırsa

$$R_o = r_{o2} \cdot (1 + g_{m2} \cdot r_{o1}) \quad (8.3.8)$$

elde edilir. Diğer bir deyişle, tranzistorun çıkış direnci $1 + g_{m2} \cdot r_{o1}$ çarpanı ile çarpılarak çıkışa yansımaktadır.

MOS tekniğinde istenilen değerdeki yüksek empedans, çok sayıda kaskod katın üst üste yerleştirilmesi ile elde edilebilir. Her bir kaskod çıkış direncini $1+g_m.r_o$ kadar yükseltmektedir. Bipolar tekniğinde ise, baz akımlarının etkisi nedeniyle, bu mümkün değildir.

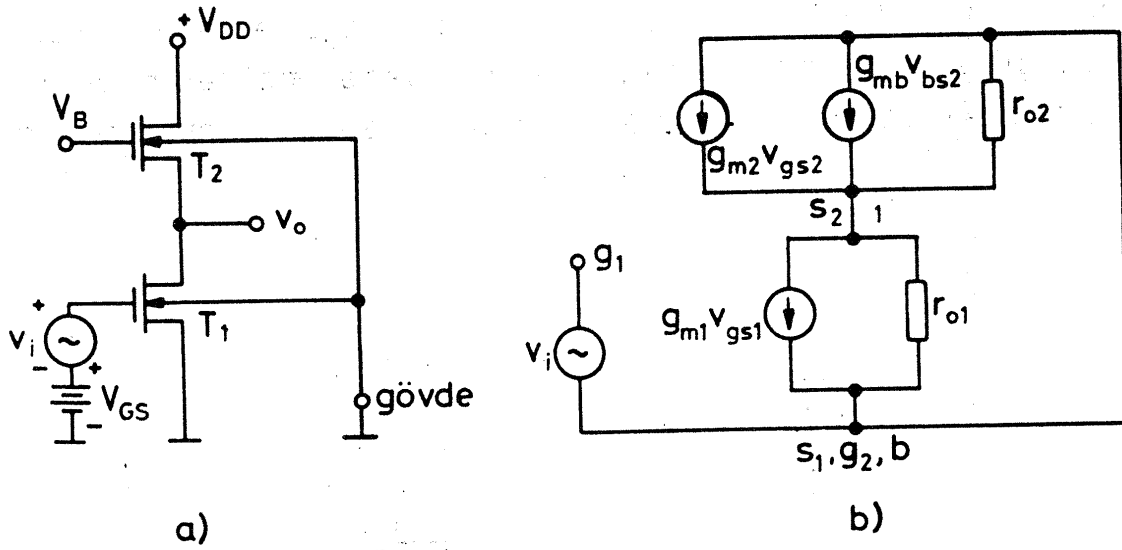
şekil 8.7. Kaskod akım aynası.

8.3.3. Kuvvetlendirici Yapıları

Bu bölümde, NMOS ve CMOS aktif yüklü kuvvetlendirici yapıları ele alınacaktır. İlk başta, sadece kanal oluşturmalı NMOS yapılar incelenecek, daha sonra kanal oluşturmalı ve kanal ayarlamalı tranzistorların birlikte kullanıldıkları yapılara yer verilecek, en sonda ise CMOS yapılara değinilecektir.

Aktif Yüklü Savak ıkışlı Kuvvetlendirici Yapısı

Aktif yüklü savak çıkışlı bir kuvvetlendirici devresi şekil-8.8'de gösterilmiştir. Yine, yapının eşdeğer devresi şekil üzerinde yer almaktadır. Devrenin gerilim kazancı eşdeğer devre yardımıyla hesaplanırsa

Şekil 8.8. Savak çıkışlı kuvvetlendirici.

$$K_v = - \frac{g_{m1}}{g_{m2} (1 + \lambda_b)} \quad (8.3.9)$$

ve daha önce gövde etkisi için verilen tanımlar kullanılırsa

$$K_v = - \alpha_{b2} \frac{g_{m1}}{g_{m2}} \quad (8.3.10)$$

bulunur. α_b gövde etkisi faktörü daima 1 den küçüktür ve kazancı azaltan bir faktör olarak kendini gösterir. Gövde etkisinin ihmal edilmesi, yani $\alpha_b=1$ olması durumunda, devrenin gerilim kazancı

$$K_v = - \left(\frac{(W/L)_1}{(W/L)_2} \right)^{1/2} \quad (8.3.11)$$

olur. Bu bağıntıdan hareketle, MOS tranzistorlu kuvvetlendiricilerde kazancın neden düşük değerli olduğu izlenebilir. (W/L) oranlarını istenildiği kadar büyük tutmak pratikte olanak dışıdır. Bu oranın büyük tutulmaya çalışılması halinde parazitik kapasiteler sorun olmaya başlarlar. Bunun yanısıra, kazancı 10 defa arttırmak üzere, (W/L) oranlarının 100 defa değiştirilmesi gerekeceği de açıktır. Bütün bunların yanısıra, gövde etkisi nedeniyle de kazancın biraz daha düşük çıkacağı dikkate alınmak zorundadır.

Aktif Yüklü Kaynak Çıkışlı Kuvvetlendirici

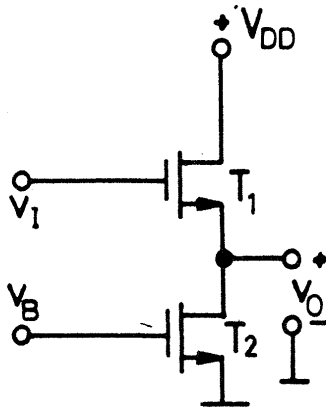
Bipolar tekniğine benzer biçimde, NMOS tranzistörler kullanılarak emetör (kaynak) çıkışlı kuvvetlendiriciler gerçekleştirilmek mümkündür. Bu şekilde gerçekleştirilmiş bir kuvvetlendirici yapısı ve buna ilişkin eşdeğer devre Şekil-8.9'da görülmektedir. Eşdeğer devreden hareket edilirse, kuvvetlendiricinin gerilim kazancı

$$K_v = \frac{g_m}{g_m/\alpha_b + 1/r_{o1} + 1/r_{o2}} \quad (8.3.12)$$

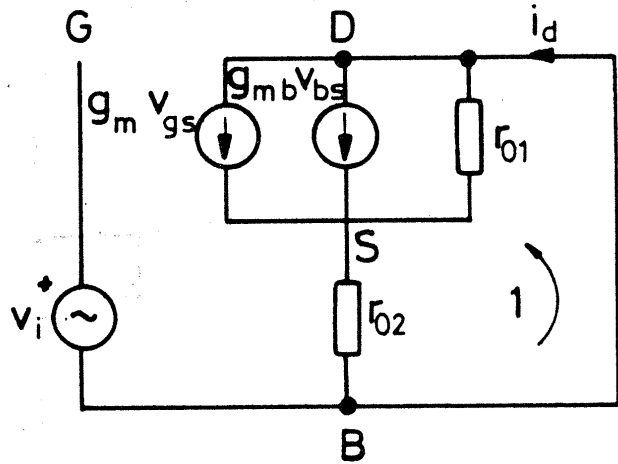
ve çıkış direnci de

$$r_o = \frac{1}{g_{m1}} \quad (8.3.13)$$

bulunur.

(a)

(b)

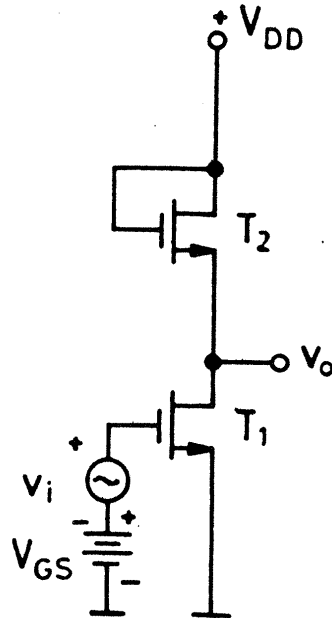
Şekil 8.9. Kaynak çıkışlı kuvvetlendirici.

Diyot Bağlı Kanal Oluşturmalı NMOS un Yük Olarak Kullanılması

Savak ıkışlı kuvvetlendirici yapısının özel bir hali olan bu yapı, ilk başta, kanal ayarlamalı yk ve eşlenik elemanın bulunmadığı zamanlarda, MOS dijital devrelerde kullanılmıştır. Yapı Şekil-8.10'da verilmiştir. Giriş geriliminin bir eşik geriliminden daha az olması durumunda T_1 kesime gider ve devreden akım akmaz. Giriş geriliminin eşik gerilimini aşması halinde ise her iki tranzistor doymaya girer ve devre kuvvetlendirici olarak çalışır. Genel savak çıkışlı kuvvetlendirici yapısında olduğu gibi, bu yapıda da gerilim kazancı, gövde etkisinin ihmal edilmesi durumunda

$$K_v = - \frac{g_{m1}}{g_{m2}} = - \left(\frac{(W/L)_1}{(W/L)_2} \right)^{1/2} \quad (8.3.14)$$

şeklinde dir. Pratik eleman geometrileri için bu bağıntı, maksimum gerilim kazancını 10-20 değerleri arasında sınırlar. Bununla beraber, bu tür eviriciler geniş bandlı, düşük kazançlı ve lineerliği yüksek devre oluşturmak açısından yarar sağlarlar.

Şekil 8.10. Diyot bağlı kanal oluşturmalı yk kullanılması.

Eşdeğer devre yardımıyla devrenin sıfır ve kutupları araştırılırsa

$$s_z = \frac{g_{m1}}{C_{gd1}} \quad (8.3.15)$$

$$s_{p1} = - \frac{G_s}{C_{in}} \quad (8.3.16)$$

$$s_{p2} = - \frac{G_{Leq}}{(C_{Leq} + C_{gd1})} \quad (8.3.17)$$

şeklinde sağ yarıdüzlemde bir sıfır ve sol yarı düzlemde iki kutup bulunur. Bu bağıntılarda

$$G_{Leq} = \frac{1}{r_{o1}} + \frac{1}{r_{o2}} + g_{m2} + |g_{mb2}| \quad (8.3.18)$$

$$C_{Leq} = C_{db1} + C_{gs2} + C_{sb2} + C_L \quad (8.3.19)$$

$$C_{in} = C_{gs1} + C_{gd1} \left(1 + \frac{g_{m1}}{G_{Leq}} \right) \quad (8.3.20)$$

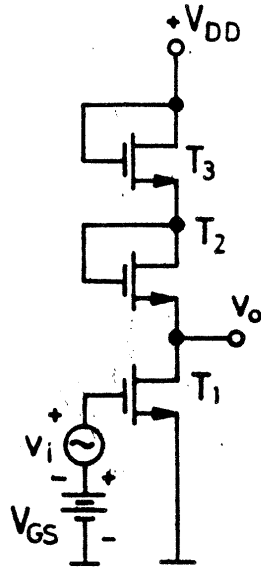
şeklinde dir. C_L yük kapasitesi, $G_s = 1/R_s$ ise sürücü kaynak iç direncini göstermektedir.

Genelde, C_{gd1} küçük değerlidir. $s_z \gg |s_{p1}|$ olduğundan ve C_{Leq} eşdeğer yük kapasitesi küçük olduğundan, $|s_{p2}| \gg |s_{p1}|$ şeklindedir. Bu nedenle s_{p1} baskın kutupdur. Frekans eğrisinin 3 dB düşme noktası

$$\omega_{3dB} = |s_{p1}| = \frac{G_s}{C_{in}} \quad (8.3.21)$$

olur. Yüksek değerli alçak frekans kazancı elde edilebilmesi için $(W/L)_2$ oranı küçük olmalıdır. W genişliğinin minimum değeri prosesin geometrik rezolüsyonu ile sınırlı olduğundan T_2 nin kanal boyunun uzun tutulması gerekir. Bu ise, C_{gs2} ve C_{Leq} kapasitelerinin artmasına, dolayısıyla $|s_{p2}|$ nin düşmesine ve frekans eğrisinin bu

kutup tarafından yararlı bölgede daha fazla etkilenmesine neden olur. Bu etki, pozitif gerilim dalgalanmasının biraz azalmasına razı olunarak iki yahut daha fazla parçalı yk tranzistoru kullanılarak giderilebilir. Böyle bir devre Şekil-8.11'de gösterilmiştir. Belirli bir g_{m1} eğimi için devrenin yükü tek bir yük elemanına göre yarı geçit alanına gereksinme göstermekte, böylece etkin yük kapasitesi C_{Leq} azalmaktadır. Buna karŐılık, iki diyot seri bağlanarak yk oluŐturulduĐundan, alçak frekanslardaki kazanç önceki devreyle aynı olur.

Şekil 8.11. Parçalı yüklü kuvvetlendirici.

Kaskod Devre

Aktif yüklü kuvvetlendiricilerde yk tranzistorları kendilerini süren kata önemli bir kapasitif yk oluŐturabilirler. C_{gs} ve C_{gd} kapasiteleri sorun yaratmaya baŐlarlar, özellikle C_{gd} kapasitesi Miller etkisi nedeniyle sorun çıkarır. Bu problem kaskod devre yardımıyla çözülebilir. Kaskod devre Şekil-8.12'de verilmiştir. Devrenin gerilim kazancı eşdeğer devre yardımıyla hesaplanırsa

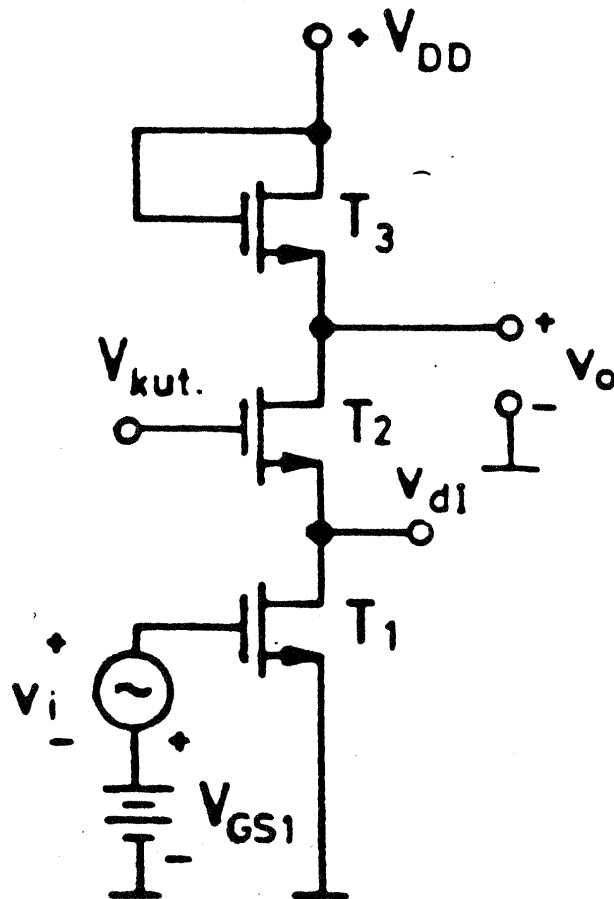
$$K_v = - \alpha_{b3} \frac{g_{m1}}{g_{m3}} \quad (8.3.22)$$

bulunur. Miller etkisi nedeniyle C_{gd1} kapasitesi v_{d1}/v_i ile çarpılarak giriŒe yansır. Bu etkiyi minimum düzeyde tutabilmek üzere, $(W/L)_1=(W/L)_2$ seçilerek $v_{d1}/v_i = 1$ olması sağlanır. Kaskod devrede

C_{in} giriŒ kapasitesi

$$C_{in} = C_{gs1} + 2.C_{gd1} \quad (8.3.23)$$

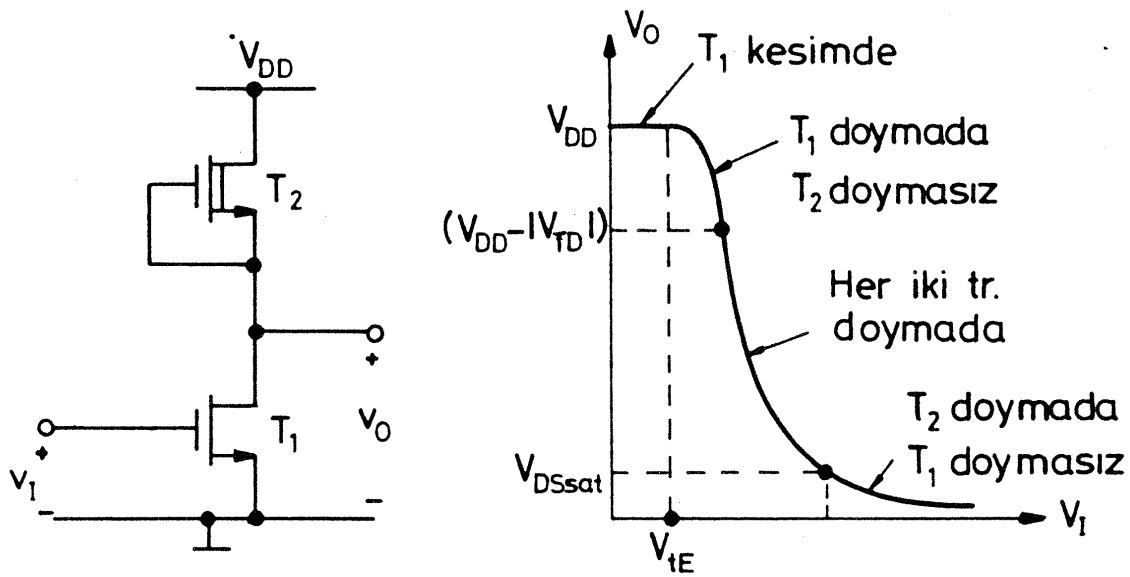
olur. (8.3.20) bağıntısıyla karŒılaŒtırılırsa, giriŒ kapasitesinin küçüleceği kolayca görülebilir.

Œekil 8.12. Kaskod devre.

Kanal Ayarlamalı NMOS Yüklü Kuvvetlendiriciler

NMOS teknolojisinde karşılaşılan en büyük sorun, yeterli derecede yüksek kazançların elde edilememesidir. Bu sorunun üzülmesi için başvurulan bir yol, kanal ayarlamalı NMOS tranzistorların yk tranzistoru olarak kullanılmasıdır. Modern NMOS prosesinin getirdiği kanal ayarlamalı NMOS tranzistorlar bu sorunun üzümünü sağlamaktadır.

şekil 8.13. Kanal ayarlamalı yüklü kuvvetlendirici.

Kanal ayarlamalı yüklü kuvvetlendirici devresi şekil-8.13'de gösterilmiştir.

Eşdeğer devre yardımıyla devrenin gerilim kazancı hesaplanırsa

$$K_v = - \left(\frac{(W/L)_1}{(W/L)_2} \right)^{1/2} \cdot \frac{1}{\lambda_b} \quad (8.3.24)$$

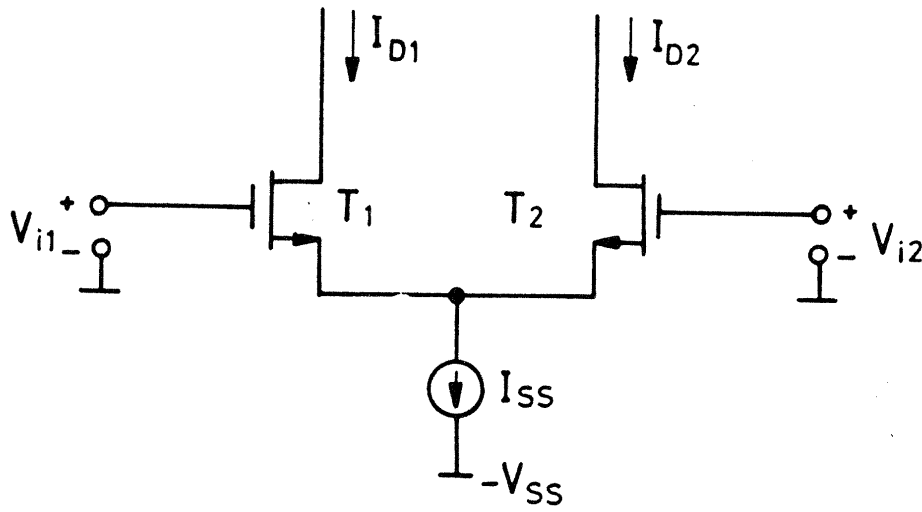
bulunur. Diğer bir deyişle, kazanç iki elemanın eğimleri oranının λ_b ye bölünmesiyle hesaplanmaktadır. λ_b nin 0.1 mertebesinde olduğu düşünülecek olursa, bu yapının kanal oluşturmalı yapıya kıyasla daha yüksek kazanç sağlayacağı açıktır.

MOS Emetör Bağlamalı Kuvvetlendiriciler

Bipolar tranzistorlu yapılarda olduğu kadar MOS tekniğinde de önemli bir yapıtaşı olan emetör yahut kaynak bağlamalı kat Şekil-8.14'de gsterilmiştirtir. Bu devreye ilişkin çıkış fark akımı

$$\Delta I_D = I_{D1} - I_{D2} \quad (8.3.25)$$

şeklinindedir. Eleman bağıntıları yardımıyla

Şekil 8.14. Kaynak bağlamalı kuvvetlendirici.

$$\Delta I_D = \mu_n \frac{C_{ox} \cdot W}{2 \cdot L} \Delta V_i \left(\frac{I_{SS}}{\mu_n \frac{C_{ox} \cdot W}{2 \cdot L}} - (\Delta V_i)^2 \right)^{1/2} \quad (8.3.26)$$

bağıntısı elde edilir. Bu bağıntı her iki tranzistorun da doymada kaldıkları varsayılarak elde edilmiştir. Fark edilebileceği gibi, elde edilen bağıntı

$$\Delta V_i \leq \left(\frac{2 \cdot I_{SS}}{\mu_n \frac{C_{ox} \cdot W}{2 \cdot L}} \right)^{1/2} \quad (8.3.27)$$

şartı altında geğerli olmaktadır. Bu sınırın dışında ise, tranzistorlardan birinin iletkenliği diğerine göre çok yüksektir, bu nedenle bütün akım iletkenliği yüksek olan tranzistordan geğer.

Analog uygulamalar için önem taşıyan bir büyüklük de kaynak bağlamalı katın eğimidir. Bu eğim

$$G_m = \left(\frac{d \Delta I_D}{d \Delta V_i} \right)_{\Delta V_i = 0} = g_{m1} = g_{m2} \quad (8.3.28)$$

şeklinde tanımlanmaktadır.

Emetör bağlamalı kuvvetlendirici yapısındaki benzer biçimde, kaynak bağlamalı çift de giriş geriliminin belirli bir değeri aşması durumunda sınırlayıcı etkisi gösterir. BJT emetör bağlamalı kuvvetlendirici yapısından farklı olarak, kaynak bağlamalı yapıda bu sınırlama kutuplama akımına ve elemanın boyutlarına bağlıdır. Bu aıdan bakıldığında, yapı, BJT tranzistorda emetre seri direnç bağlanarak giriş gerilimi aralığının istenen değere getirilmesine benzer bir davranış gösterir. Kutuplama akımını arttırarak, kanal boyunu arttırarak ve kanal genişliğini azaltarak, her iki elemanın da aktif oldukları bölgenin sınırları genişletilebilir.

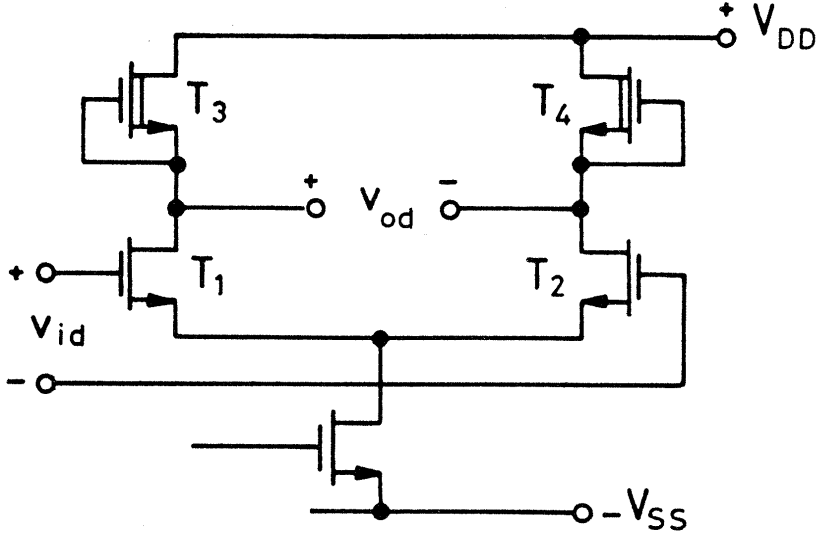
Kaynak bağlamalı çiftin diğer bir özelliği de giriş dengesizlik gerilimidir. Devrede yük olarak R_L dirençlerinin kullanıldığı varsayımı altında, giriş dengesizlik gerilimi

$$V_{OS} = \Delta V_T + \frac{V_{GS} - V_T}{2} \left[\left(\frac{-\Delta R_L}{R_L} \right) - \left(\frac{\Delta (W/L)}{W/L} \right) \right] \quad (8.3.29)$$

bağıntısıyla verilir. Bu bağıntıda ΔR_L , ΔV_T , $\Delta (W/L)$ iki eleman arasındaki fark bileşenlerini, R_L , V_T ve (W/L) de ortalama değerleri gösterirler. Bağıntıdan fark edilebileceği gibi, yük elemanları arasındaki bir dengesizlik veya W/L oranlarındaki bir dengesizlik gerilimi doğrudan doğruya $V_{GS} - V_T$ ile çarpılmaktadır. Bipolar emetör bağlamalı çiftlerde aynı dengesizlik terimleri kT/q ile, yani çok daha küçük değerli bir çarpanla çarpılır. Bu nedenle, MOS

$$CMRR = \frac{2 \cdot g_{m1} \cdot R_S}{\alpha_{b1}} \quad (8.3.32)$$

olur. Daha önce tek katlı doymalı kanal oluşturmaları yüklü kuvvetlendirici için elde edilen sonuçlarla karşılaştırılırsa, bu bağıntının önceki bağıntı ile aynı olduğu kolayca fark edilebilir.

Şekil 8.16. Kanal ayarlamalı yüklü fark kuvvetlendiricisi.

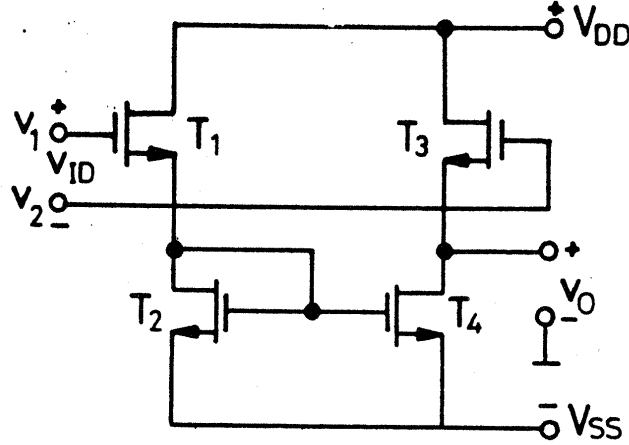
Kanal Ayarlamalı Yüklü Fark Kuvvetlendiricisi

Fark kuvvetlendiricisi gerçekleştirilirken, yük olarak kanal ayarlamalı tranzistörlerden yararlanmak da mümkündür. Böyle bir yapı Şekil-8.16'da görülmektedir. Devrenin simetrik olması, T_1 - T_2 ve T_3 - T_4 ün eş geometriye sahip olmaları şartı altında, K_d fark işaret kazancı

$$K_d = - \frac{1}{\lambda_b} \left(\frac{(W/L)_1}{(W/L)_2} \right)^{1/2} \quad (8.3.33)$$

olur. Tek katlı aktif yüklü kuvvetlendiricilerde olduğu gibi, bu yapıda da aktif yük olarak kanal ayarlamalı tranzistör kullanılması, kanal

oluşturmalı doymalı yüklü kuvvetlendiriciye göre kazancın $1/\lambda_b$ kadar daha yükselmesi sonucunu getirmektedir.

Şekil 8.17. Tek uca dönüştürücü.

Diferensiyelden Tek Ucu Dönüştürücü

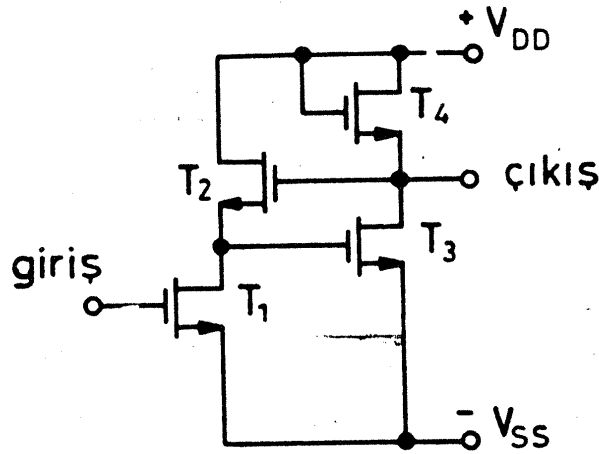
Bir çok durumda fark kuvvetlendiricisinin iki çıkış ucu arasındaki simetrik gerilimin tek uca dönüştürülmesi istenir. Bunun için kullanılan devre Şekil-8.17'de verilmiştir. Bu devrenin fark işareti fazla bir kayba uğratmadan tek uca çevirmesi gerekir. Yapı, aynı zamanda bir doğru gerilim öteleme işlevini de yerine getirir. Devrenin gerilim kazancı

$$K_v = \frac{g_{m1} \cdot g_{m4}}{g_{m3} \cdot (g_{m1} + g_{m2})} \quad (8.3.34)$$

şeklindedir. Elemanların tümünün aynı geometriye sahip olmaları halinde kazanç $1/2$ olur. Yüksek kazanç elde etmek üzere g_{m4} ün ve bunun için de T_4 ün boyutlarını arttırmak gerekir.

NMOS ıkış Katları

NMOS tekniğinde, eşlenik tranzistor bulunmaması nedeniyle, çıkış katı tasarımı oldukça sınırlanmıştır. Elemanın alışması için gerekli olan büyük değerli geçit-kaynak gerilimi çıkış gerilimi dalgalanmasını sınırlamakta, bunun yanısıra, g_m eğiminin düşük değerli olması düşük empedanslı çıkış elde edilmesini sınırlamaktadır. NMOS tasarımında en basit çıkış katı yapısı, daha önce ele alınmış olan kaynak çıkışlı kuvvetlendiricidir. Bunun iki temel yetmezliği bulunur. Birincisi, ıkış direncinin $1/g_m$ olmasıdır. Bu büyüklük sadece büyük sknet akımlarında ve büyük W/L oranlarında büyüdüğünden, düşük değerli çıkış direnci elde edilmesi zordur. İkinci yetmezlik, bipolar emetör çıkışlı katlarda da olduğu gibi, içeriye doğru akım akıtma yeteneğinin sınırlı olmasıdır. Bu nedenle, yüksek değerli kapasitif yüklerin sürülmesi sırasında sorun çıkabilir.

şekil 8.18. NMOS ıkış katı.

Yukarıda değinilen sakıncaları gidermek üzere değişik düzenler geliştirilmiştir. Negatif geribeslemeli bir çıkış katı yapısı şekil-8.18'de verilmiştir. Devrenin gerilim kazancı

$$K_v = \frac{g_{m1}}{g_{m2}} \frac{g_{m3}/g_{m4}}{1 + g_{m3}/g_{m4}} \quad (8.3.35)$$

ıkış direnci de

$$r_o = \frac{1}{g_{m4}} \frac{1}{1 + g_{m3}/g_{m4}} \quad (8.3.36)$$

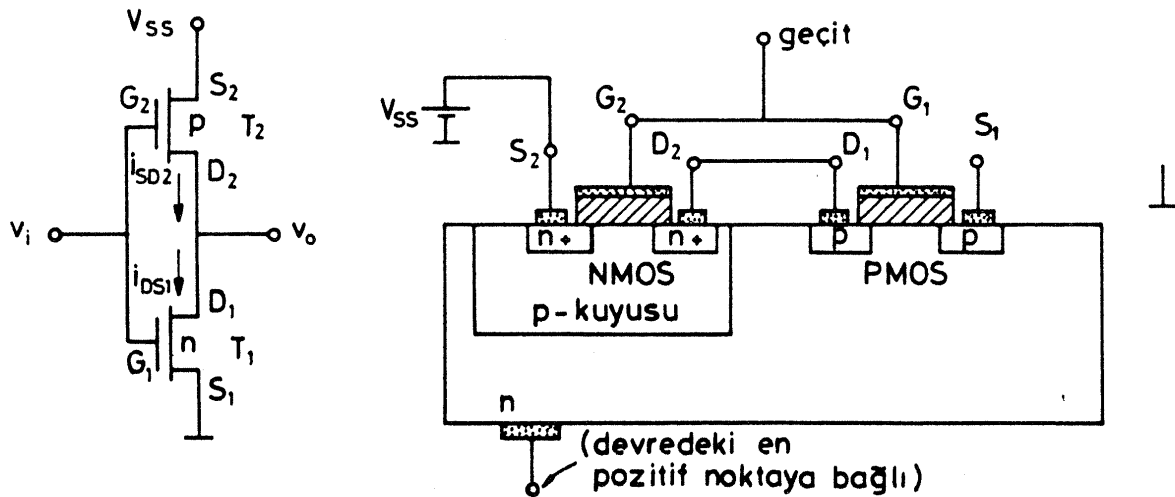
şeklindedir. Sistemin geometrisini tayin ederken tatmin edici bir kazanç, maksimum çıkış salınımı, güç tüketimi ve harcanan kırmık yüzeyi gibi faktörlerin tümünün dikkate alınması gerekir.

CMOS Kuvvetlendirici Yapıları

Günümüzde yaygın olarak kullanılan analog MOS tümdevre tekniği CMOS (eşlenik MOS) teknolojisidir. Bu teknolojiye eşlenik tranzistor bulunmakta, dolayısıyla, bipolar devrelerde olduğu gibi, CMOS tekniğinde de gerilim öteleyici katlara gerek bulunmamaktadır. Hem eşlenik tranzistorun bulunmasının sağladığı yararlar, hem de yüksek kazanç sağlamaları nedeniyle, CMOS devreler birçok uygulama alanında NMOS devrelere tercih edilmektedir.

CMOS Evirici

En basit şekliyle bir CMOS evirici Şekil-8.19'da görülmektedir. Bu yapı, dijital devre tekniğinden bilinen evirici yapısından başka bir şey değildir. Devreyi oluşturan tranzistorların yapı kesiti de yine

Şekil 8.19. CMOS evirici ve yapı kesiti.

ekilde görülmektedir. Bir n kanallı tranzistor ile bir p kanallı tranzistor seri olarak savak uçlarından birbirlerine bağlanmışlardır. V_i giriş gerilimi her iki tranzistorun geçit uçlarına birlikte uygulanır. Dijital devrelerinkinden farklı olarak yapı geçiş bölgesinde, her iki tranzistor da doymada olacak şekilde çalıştırılır. Bu bölgede geçiş eğrisinin eğimi çok yüksektir ve bu nedenle yüksek kazanç değerleri elde edilebilir.

Küçük işaret eşdeğer devresi kullanılarak eviricinin kazancı hesaplanırsa

$$K_v = -(g_{m1} + g_{m2}) (r_{o1} // r_{o2}) \quad (8.3.37)$$

bulunur. Bu bağıntıda yeralan r_{o1} ve r_{o2} büyüklükleri T_1 ve T_2 tranzistorlarının kanal boyu modülasyonundan ileri gelen çıkış dirençleridir. CMOS yapının özelliği nedeniyle gövde etkisi etkili olmaz.

Eşdeğer devre yardımıyla sıfır ve kutuplar hesaplanırsa

$$s_z = \frac{g_{m1} + g_{m2}}{C_{gd1} + C_{gd2}} \quad (8.3.38)$$

$$s_{p1} = -\frac{G_s}{C_{in}} \quad (8.3.39)$$

$$s_{p2} = -\frac{G_{Leq}}{C_{gd1} + C_{gd2} + C_{Leq}} \quad (8.3.40)$$

bulunur. Bu bağıntılarda

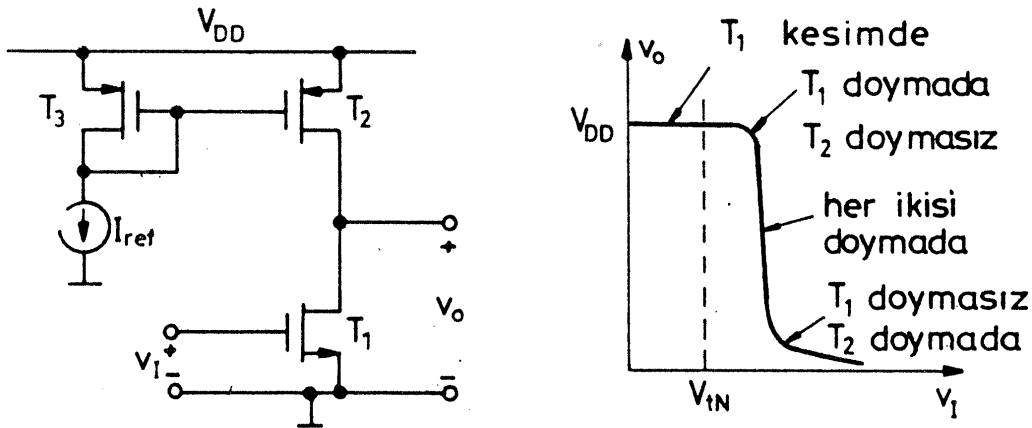
$$G_{Leq} = g_{o1} + g_{o2} \quad (8.3.41)$$

$$C_{Leq} = C_{db1} + C_{db2} + C_L \quad (8.3.42)$$

$$C_{in} = C_{gs1} + C_{gs2} + \left(1 + \frac{g_{m1} + g_{m2}}{G_{Leq}}\right) (C_{gd1} + C_{gd2}) \quad (8.3.43)$$

eklindedir. Miller etkisi nedeniyle s_{p1} baskın kutup olur.

CMOS tekniğinde çok sık kullanılan bir yapı da, bipolar tranzistorlu aktif yüklü kuvvetlendirici yapılarına benzeyen p kanallı akım kaynağı yüklü devredir. Bu devre Şekil-8.20'de geçiş eğrisi ile birlikte gösterilmiştir. Devre kanal ayarlamalı yüklü eviriciye göre üstünlük gösterir. Hemen hemen negatif besleme geriliminden pozitif besleme gerilimine kadar tüm çıkış gerilimi dalgalanma bölgesi için her iki tranzistor da doymada olur. Dolayısıyla CMOS evirici NMOS eviriciye göre daha iyi bir çıkış dalgalanma aralığı gösterir. Bunun yanısıra, kutuplama akımlarının ve eleman boyutlarının her iki eleman için uygun olarak seçilmeleri halinde, yapı her iki kaynağın birkaç yüz mV yakınına ulaŐılana kadar büyük gerilim kazancı sağlar. EŞdeğer devre yardımıyla gerilim kazancı hesaplanırsa

Şekil 8.20. Akım kaynağı yüklü kuvvetlendirici.

$$K_v = - \frac{g_{m1}}{g_{o1} + g_{o2}} \quad (8.3.44)$$

bulunur. Bu bağıntıda g_{o1} ve g_{o2} büyüklükleri n kanallı ve p kanallı tranzistorların çıkış dirençleridir.

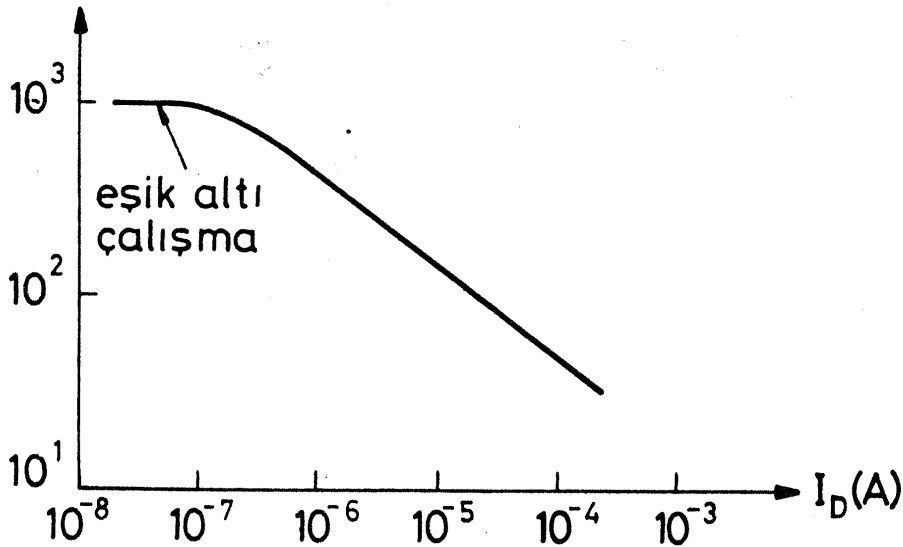
Elde edilen bağıntı, CMOS eviricinin gerilim kazancının birinci derecede eğimin eviriciyi oluşturan tranzistorların çıkış iletkenlikleri toplamına oranıyla belirlendiğini göstermektedir. MOS ve bipolar teknolojileri arasındaki temel fark, aktif yüklü kuvvetlendiricinin açık devre gerilim kazancı g_m/g_o nun MOS tranzistorlar için bipolar tranzistorlara göre çok daha düşük olmasıdır. Tipik olarak aynı geometri ve akım değerleri için bu oran 10 ile 40 arasındadır. Bu kazanç faktörü CMOS kuvvetlendirici tasarımında önemli olduğundan, açık devre kazancını sınırlayan faktörleri daha ayrıntılı incelemekte yarar vardır. Eğim ve çıkış dirençleri fiziksel büyüklükler cinsinden yazılırsa

$$K_v = - \frac{1}{\sqrt{I_D}} \frac{V_{A1} V_{A2}}{V_{A1} + V_{A2}} \left(2 \cdot \mu \cdot C_{ox} \left(\frac{W}{L} \right)_1 \right)^{1/2} \quad (8.3.45)$$

bulunur. Buna göre

1. Kazanç $1/\sqrt{I_D}$ ile orantılıdır.
2. Düşük akımda yüksek kazanç elde edilir.

açık devre
gerilim kazancı

şekil 8.21. Kazancın akıma bağımlılığı.

Buna göre, $I_D \Rightarrow 0$ durumunda $K_v \Rightarrow \infty$ olur. Gerçekte ise böyle değildir. Çıkartılan bağintı kuvvetli evirtim doyma bölgesi için geçerlidir. $I_D \Rightarrow 0$ durumunda zayıf evirtim bölgesine girilir. Bu bölgede $g_m - I_D$ ve $r_o - I_D$ ilişkileri bipolar tranzistordaki gibidir, dolayısıyla K_v gerilim kazancı akımdan bağımsız olur. Kazancın akıma bağlılığı Şekil-8.21'de verilmiştir. Verilen bir kutuplama akımı için W/L oranı değiştirilerek kazanç arttırılabilir.

CMOS Fark Kuvvetlendirici

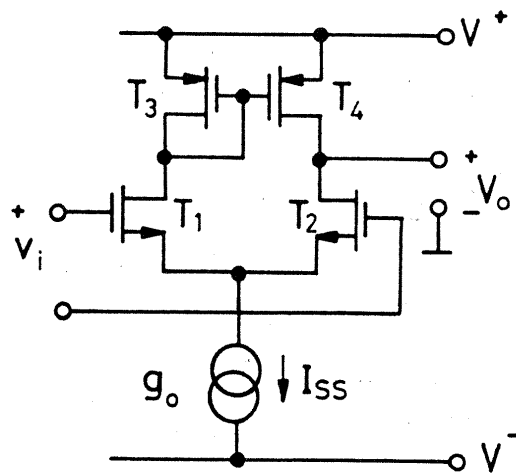
Eşlenik tranzistorun bulunması bipolar tranzistorlu aktif yüklü kuvvetlendirici benzeri bir yapıyı mümkün kılar. Yapı Şekil-8.22'de verilmiştir. Devrenin fark, ortak işaret kazançları ile ortak işareti zayıflatma oranı

$$K_d = \frac{g_{m1}}{g_{o2} + g_{o4}} \quad (8.3.46)$$

$$K_c = \frac{-g_o \cdot g_{m1}}{2 g_{m1} (g_{o2} + g_{o4})} \quad (8.3.47)$$

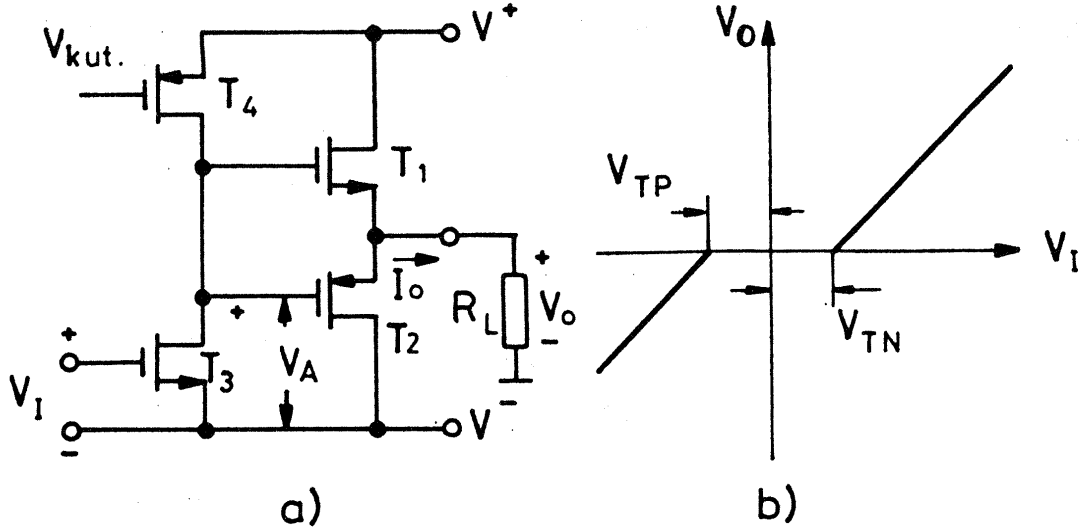
$$CMRR = 2 \frac{g_{m1} \cdot g_{m4}}{g_o \cdot g_{o2}} \quad (8.3.48)$$

olarak elde edilir.

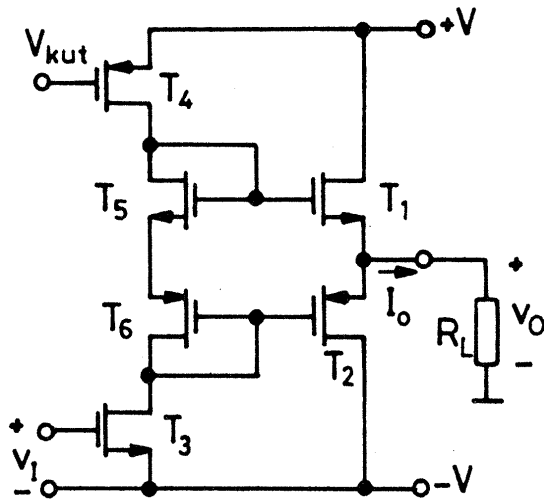
Şekil 8.22. CMOS aktif yüklü fark kuvvetlendirici.

CMOS ıkış Katları

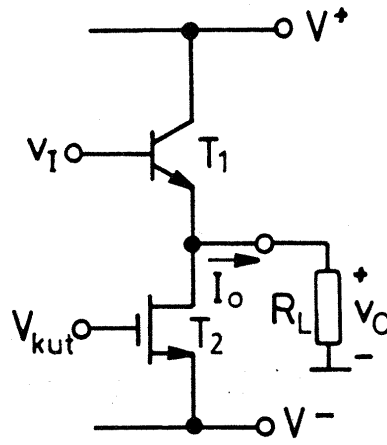
şekil 8.23. CMOS ıkış katı ve geçiş eğrisi.

CMOS elemanlarla B veya AB sınıfı çıkış katları gerçekleştirilebilir. Bu tür bir çıkış katı devresi şekil-8.23'de geçiş eğrisi ile birlikte verilmiştir. Devre tümüyle bipolar tranzistorlarla gerçekleştirilen devrenin karşılığıdır. T_1 - T_2 tranzistorları puş-pul çalışan çıkış katını, T_3 - T_4 ise bu katı süren sürücü katı oluşturmaktadır. Geçiş eğrisinden fark edilebileceği gibi, eşik

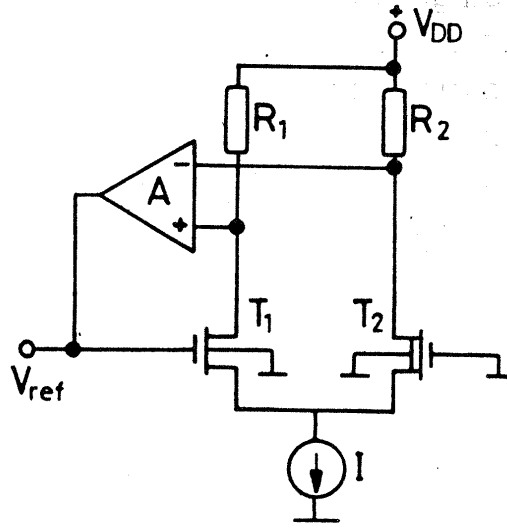
şekil 8.24. AB sınıfı CMOS ıkış katı.

gerilimlerinin büyük olması nedeniyle devrenin geçiş distorsiyonu da oldukça fazladır. Ayrıca g_m eğiminin düşük olması da çıkış direncinin büyük olmasına neden olur. Yine, bipolar tranzistorlardakine benzer bir yol izleyerek, geçiş distorsiyonunu azaltmak mümkündür. Bu yapı Şekil-8.24'de gösterilmiştir. Burada T_5 ve T_6 tranzistorları diyot bağlamalı olarak devreye iki çıkış tranzistorun geçitleri arasına yerleştirilmişlerdir ve bipolar tranzistorlu devrelerde kullanılan diyotlara karşı dşerler.

Şekil 8.25. ıkış katında bipolar tranzistor kullanılması.

CMOS teknoloğisi ile gerçekleştirilen devreler, yapıları gereği bipolar tranzistorları da içerirler. Şekil-8.19'daki gibi p kuyulu bir yapıda, n tipi gövde tranzistorun kolektörü, p tipi kuyu bölgesi tranzistorun bazını, kuyu bölgesi içindeki n tipi savak ve kaynak difüzyonları ise emetr oluştururlar. CMOS devrelerde hiç bir jonksiyonun iletim yönünde kutuplanmaması için gövde daima en yüksek potansiyelli noktaya bağlanır. Bu yüzden bipolar tranzistor sadece emetör çıkışlı olarak kullanılabilir. Bipolar tranzistorun kullanıldığı bir çıkış katı yapısı Şekil-8.25'de verilmiştir. Yani A sınıfı kuvvetlendirici olarak çalışır. Bu devrenin sakıncası, çıkış gerilimi salınımlarının pozitif ve negatif yönde eşit olmaması, iki yöndeki akım akıtabilme kapasitesinin farklı olması, negatif yöndeki salınının T_2 nin kutuplama gerilimi ve akımıyla sınırlanmasıdır.

Şekil 8.26. Geçit-kaynak gerilimi fark referansı.

8.3.4. Referans Gerilimi Üreteçleri

Elektronikte birçok uygulamada sıcaklıktan olabildiğince bağımsız referans gerilimlerine gereksinme duyulur. Referans gerilimi üretmek üzere çeşitli yöntemlerden yararlanılabilir. Bu yöntemlerden V_{GS} gerilimi farkı referansı MOS tekniğine has bir yöntemdir. Bunun yanısıra CMOS tekniğinde bipolar tranzistorun bulunmasından da yararlanılarak, bipolar teknolojisinden bilinen kT/q referansı, V_{BE} referansı ve band-aralığı (band-gap) referansı gibi gerilim referanslarının gerçekleştirilmesi de mümkündür. Ayrıca, eşik altı çalışmada akım-gerilim bağıntısının üstel olmasından yararlanılarak band-aralığı referansı gerçekleştirilmesi gibi MOS teknolojisine has başka yöntemler de bulunmaktadır.

8.3.4.1. V_{GS} Geçit-Kaynak Gerilimi Farkı Referansı

Bir kanal oluşturmali ve bir de kanal ayarlamali tranzistorun geçit-kaynak gerilimleri arasındaki farktan yararlanılarak

gerçekleştirilen referans gerilimi düzeni Şekil-8.26'da görülmektedir. T_1 tranzistorunun geçidi ile toprak arasındaki gerilim farkı referans olarak alınır

$$V_{ref} = V_{GSE} - V_{GSD} \quad (8.3.49)$$

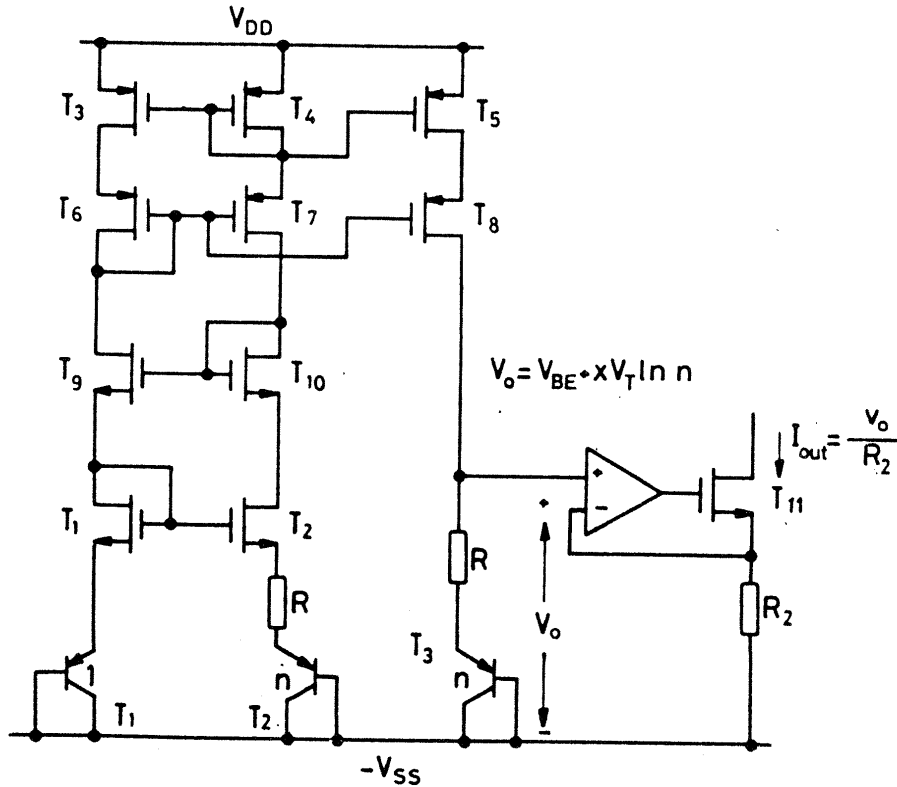
elde edilir. E indisi kanal oluşturmalı, D indisi de kanal ayarlamalı tranzistorları belirtmek için kullanılmıştır. Devrede görülen işlemsel kuvvetlendirici, negatif geribesleme ile T_1 ve T_2 nin aynı koşullar altında çalışmalarını sağlar. Yapılan incelemeler

$$\mu_E \cdot (W/L)_E = \mu_D \cdot (W/L)_D \quad (8.3.50)$$

olması halinde, V_{ref} geriliminin sıcaklığa bağımlılığının az olacağını göstermiştir.

8.3.4.2. Band-Aralığı Referansı

CMOS tekniğinde bulunan bipolar tranzistorlardan yararlanılarak bipolar tekniğinden bilinen band-aralığı referansının

Şekil 8.27. CMOS band aralığı referansı devresi.

bu teknikle gerçekleştirilmesi mümkündür. Bilindiği gibi, V_{BE} geriliminin sıcaklık katsayısı negatif, kT/q ısıl geriliminin sıcaklık katsayısı ise pozitiftir. Bu iki zıt yönlü değişimin

$$V_O = V_{BE} + K \cdot V_T \quad (8.3.51)$$

şeklinde bir gerilim oluşturacak şekilde biraraya getirilmesi halinde, K nın uygun bir değerinde ve belirli bir T_0 alışma sıcaklığında V_O geriliminin sıcaklık katsayısı sıfır olur. Bu şartın sağlandığı gerilim, Si malzemenin yasak enerji bandı gerilime eşit olması nedeniyle, yapı band aralığı gerilimi referansı olarak isimlendirilmektedir.

P tabanlı CMOS teknolojisindeki taban pnp tranzistorlarından yararlanılarak gerçekleştirilen bir band aralığı referans reteci şekil-8.27'de verilmiştir.

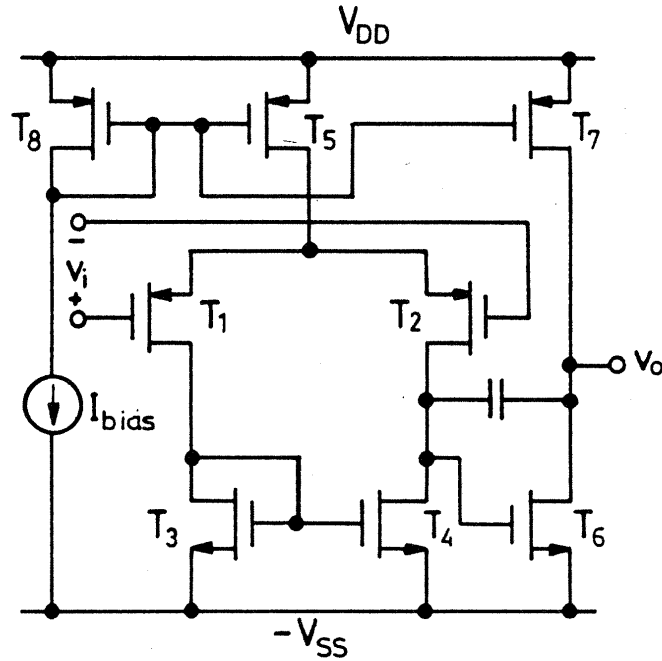
şekilden fark edilebileceği gibi, V_{BE} ve kT/q nun uygun katsayılarla çarpılıp toplanmasıyla band aralığı referansı elde edilmektedir. Devrenin sıcaklık katsayısı, tasarımı yapıldığı T_0 sıcaklığında sıfır, bunun dışındaki sıcaklıklarda da çok düşük değerli olur. x büyüklüğü, çıkış geriliminin kT/q ya bağlı bileşenini ayarlar. MOS yapılar da işlemsel kuvvetlendiricinin giriş dengesizliği ve giriş dengesizlik geriliminin sıcaklıkla sürüklenmesi yüksek olur ve bu çıkış gerilimini olumsuz yönde etkiler.

8.4. MOS Fonksiyon Blokları

8.4.1. MOS İşlemsel Kuvvetlendiriciler

İşlemsel kuvvetlendiriciler, genelde, gerilim kontrollu gerilim kaynağı işlevini yerine getirirler. İdeal işlemsel kuvvetlendiricide gerilim kazancı sonsuz, giriş direnci sonsuz, çıkış direnci sıfır, band genişliği sonsuzdur; sıcaklığa bağımlılık ve distorsiyon sorunları yoktur. Pratikte, bu özelliklere yaklaşılmaya çalışılır. MOS teknolojisi ile gerçekleştirilen işlemsel kuvvetlendirici yapılarında temel zellikler:

1. Kazanç $K_d = 100 \dots 10^5$,
 2. $V_O = K_d \cdot (V_1 - V_2)$ bağıntısı V_{DD} nin biraz altı ile $-V_{SS}$ nin biraz üstü arasında geğerli,
 3. Dengesizlik gerilimi 5 – 15 mV mertebesinde,
 4. Kazanç-band genişliği çarpımı 1 – 10 MHz ,
 5. Yükselme eğimi 1 – 20 V/ μ sn ,
 6. Çıkış direnci 0.1 – 5 k Ω ,
 7. Gürültü gerilimi 10 – 50 μ V,
 8. Besleme kaynağındaki değişimleri bastırma 60 – 80 dB
- şeklinde özetlenebilir.

şekil 8.28. İki katlı CMOS işlemsel kuvvetlendirici.

MOS işlemsel kuvvetlendiricilerin performansı klasik bipolar yapılara göre farklılık gösterir. En önemli temel fark, MOS yapılarda kuvvetlendiricilerin yükünün tam olarak belirlenmiş ve kapasitif olmasıdır. Bu kapasitif yk, genelde, birkaç pF mertebesinde.

8.4.2. CMOS İşlemisel Kuvvetlendirici

Temel CMOS işlemisel kuvvetlendirici yapısı Şekil-8.28'de verilmiştir. Bu yapı, bipolar tekniğinden bilinen iki kazanç katlı işlemisel kuvvetlendirici yapısına karşı düşer. Devrenin açık çevrim kazancı, daha önceki bölümde kazanç katları incelenirken verilen yöntemle kolayca hesaplanabilir. MOS tranzistorun giriş direncinin çok yüksek olması nedeniyle ilk kat ikinci kat tarafından yüklenmez, gerilim kazancı iki katın kazançları ayrı ayrı hesaplanarak bulunabilir. İlk katın gerilim kazancı hesaplanırsa

$$K_{v1} = - \frac{g_{m1}}{g_{o2} + g_{o4}} \quad (8.4.1)$$

bulunur. Burada g_{m1} giriş tranzistorlarının eğimi, g_{o2} ve g_{o4} de tranzistorların çıkış iletkenlikleridir. Benzer Şekilde hareket edilirse, ikinci katın kazancı da

$$K_{v2} = - \frac{g_{m6}}{g_{o6} + g_{o7}} \quad (8.4.2)$$

olarak elde edilir. Toplam kazanç bu iki kazancın çarpımı olur. Bu tür yapılarda birkaç bin mertebesinde gerilim kazancı sağlanması istenir, her bir kat 50 civarında kazanç sağlar. Bu tür yapılar genellikle anahtarlanmış kapasiteli süzgeçlerde kullanılırlar ve bu civardaki kazanç söz konusu uygulama alanı için yeterli olur.

CMOS İşlemisel Kuvvetlendiricilerde Dengesizlik

CMOS işlemisel kuvvetlendiricilerde çıkışı sıfıra getirecek dengesizlik geriliminin iki bileşeni bulunur. Bunlardan birincisi, uygun olmayan boyut ve kutuplama nedeniyle ortaya çıkan sistematik dengesizlik ikincisi ise imalat toleranslarından kaynaklanan rastgele dengesizliktir.

Sistematik Dengesizlik

MOS işlemesel kuvvetlendiricilerde kat başına sağlanan gerilim kazancı düşüktür, dolayısıyla ikinci kat da dengesizlik üzerine etkilidir. İlk katın girişleri topraklansın. Aynı geçit-kaynak gerilimi altında aynı savak akımı aktığından, T_4 tranzistorunun savağındaki gerilim T_3 tranzistorunun savak gerilimine eşit olur. Dolayısıyla her iki transiztorun V_{DS} gerilimleri aynıdır. Oysa, T_6 tranzistorunun çıkış gerilimini sıfır yapmak üzere gereksinme gösterdiği geçit gerilimi bundan farklı olabilir. Bu nedenle, T_3 , T_4 ve T_6 nın akım yoğunlukları bu üç elemanda aynı olacak biçimde W/L oranlarının seçilmesi zorunlu olur. Böylece

$$\frac{(W/L)_3}{(W/L)_6} = \frac{(W/L)_4}{(W/L)_6} = 0.5 \frac{(W/L)_5}{(W/L)_7} \quad (8.4.3)$$

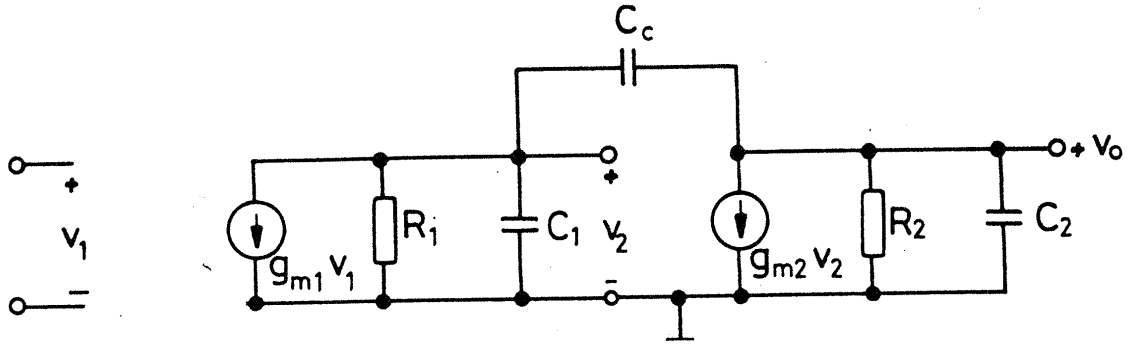
ilişkisi elde edilir. Bu dengesizlik sistematik dengesizlik olarak isimlendirilir.

Rastgele Dengesizlik

Rastgele dengesizlik, tranzistorların eşik gerilimleri ve W/L oranları arasındaki farklılıktan ileri gelir. Buna ilişkin dengesizlik gerilimi

$$V_{OS} = \Delta V_{T1-2} + \Delta V_{T3-4} \left(\frac{g_{m3}}{g_{m1}} \right) + \frac{(V_{GS} - V_T)_{1-2}}{2} \left[\frac{\Delta \frac{W}{L_{1-2}}}{\frac{W}{L_{1-2}}} - \frac{\Delta \frac{W}{L_{3-4}}}{\frac{W}{L_{3-4}}} \right] \quad (8.4.4)$$

şeklindedir. Bu bağıntıda ilk terim giriş tranzistorları eşik gerilimleri arasındaki dengesizliği, ikinci terim yk elemanları eşik gerilimleri arasındaki dengesizliği vermektedir. W/L oranlarının uygun seçilip yk tranzistorlarının eğimleri giriş tranzistorlarının eğimlerinden küçük tutulursa, dengesizlik terimi minimize edilebilir. nc

Şekil 8.29. Yüksek frekans küçük işaret eşdeğer devresi.

terim ise giriş tranzistorları ve yük tranzistorlarına ilişkin W/L dengesizliğini vermektedir. Giriş tranzistorlarının düşük $V_{GS}-V_T$ ile çalıştırılmasıyla, bu terimi minimize etmek mümkündür. Pratikte $V_{GS}-V_T$ farkı 50 mV ile 100 mV mertebesinde tutulur.

Frekans Kompanzasyonu, Yükselme Eğimi

Ele alınan iki katlı işlemsel kuvvetlendirici yapısının frekans analizi küçük işaret eşdeğer devresi yardımıyla yapılabilir. Küçük işaret eşdeğer devresi Şekil-8.29'da verilmiştir. Devrenin yüksek frekanslar bölgesinde iki kutbu ve sağ yarı düzlemde bir sıfır vardır. Sıfır ve kutuplar

$$s_0 = \frac{g_{m2}}{C_c} \quad (8.4.5)$$

$$s_1 = \frac{-1}{(1 + g_{m2}R_2) C_c R_1} \quad (8.4.6)$$

$$s_2 = \frac{-g_{m1}C_c}{C_2 C_1 + C_2 C_c + C_c C_1} \quad (8.4.7)$$

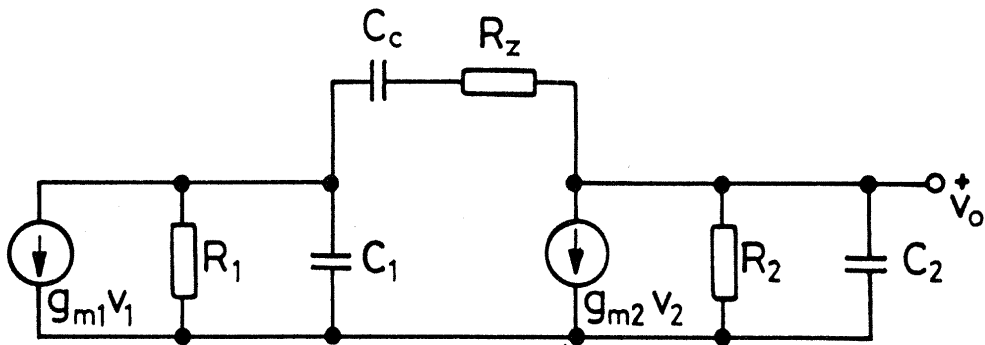
şeklindedir. Bu sonuç bipolar tranzistorlu devreler için de geçerlidir. Ancak, eleman özellikleri açısından ele alındığında, iki yapı arasında belirgin farklar ortaya çıkar. Bipolar yapıda s_2 ve s_0 nun değerleri, eğimin yüksek olmasının bir sonucu olarak, yüksektir ve bunların getirdiği faz kayması birim kazanç band genişliği frekansında ihmal edilebilir. MOS tranzistorlu devrelerde ise böyle değildir. MOS tranzistorun eğimin düşük olması nedeniyle sorun çıkar. s_2 ve s_0 , işlemsel kuvvetlendiricinin $\omega_1 = g_{m1}/C_c$ birim kazanç band genişliğine daha yakın olurlar. $C_1 \ll C_c$, C_2 şartı altında

$$\frac{s_2}{\omega_1} = \frac{-g_{m2}C_c}{g_{m1}C_2} \quad (8.4.8)$$

$$\frac{s_0}{\omega_1} = \frac{g_{m2}}{g_{m1}} \quad (8.4.9)$$

olur. Sağ yarı düzlemdeki sıfır birim kazanç band genişliğine iki katın eğimlerinin oranıyla bağlıdır.

Fiziksel olarak, kompanzasyon kapasitesi yüksek frekanslarda doğrudan doğruya ileri yönde bir işaret yolu oluşturur ve ikinci kat tranzistorunun geçidi ile savak ucunu kısa devre ederek bu tranzistoru diyot bağlı tranzistora dönüştürür. C_1 ve C_2 nin etkisi ihmal edilirse, alçak frekanslarda integratör işlevini yerine getiren ikinci kat tranzistoru, yüksek frekanslarda kompanzasyon kapasitesinin etkisiyle diyot bağlı tranzistor biçiminde ilk kata yük olarak gelir. Bunun direnci $1/g_{m2}$ olduğundan, yüksek frekanslarda kazanç

Şekil 8.30. Sıfırlama direnci yerleştirilmesi.

g_{m1}/g_{m2} biçimini alır. Bu kazancın işareti alçak frekanslardaki kazancının tersidir, bu nedenle herhangi bir negatif geribeslemeyi pozitif geribeslemeye çevirir.

Sorunu gidermek üzere bir yaklaşım, çıkıştan geriye doğru kompanzasyon kapasitesi yolu üzerine bir kaynak izleyici koymak, böylece ileri yönde geçişi engellemektir. Ancak, bu yöntem fazla eleman ve kutuplama akımı gerektirir.

Daha basit bir yöntem, kompanzasyon kapasitesine seri bir sınırlama direnci getirmektir. Bu yöntemin uygulanması, Şekil-8.30'da gösterilmiştir. Bu durumda devrenin sıfırı

$$s_o = \frac{1}{C_c [1/g_{m2} - R_z]} \quad (8.4.10)$$

bağıntısıyla verilmektedir. Bu bağıntıya göre, $R_z=1/g_{m2}$ yapıldığında, sıfır sonsuza kayar ve etkisi giderilir. R_z daha da arttırılırsa, sıfır sol yarıdüzleme kayar ve kuvvetlendiricinin faz payını iyileştirir.

Diğer bir sorun kapasitif yüklenme sorunudur. Bu durumda baskın olmayan kutup ikinci katın eğiminin ilk katın eğimine oranına ve yük kapasitesinin kompanzasyon kapasitesine oranına bağlıdır. İlk ve ikinci kat eğimleri benzer ve yük kapasitesi ile kompanzasyon kapasitesi aynı mertebede ise, birim kazançta faz payı azalır.

İşlemsel kuvvetlendiricinin yükselme eğimi

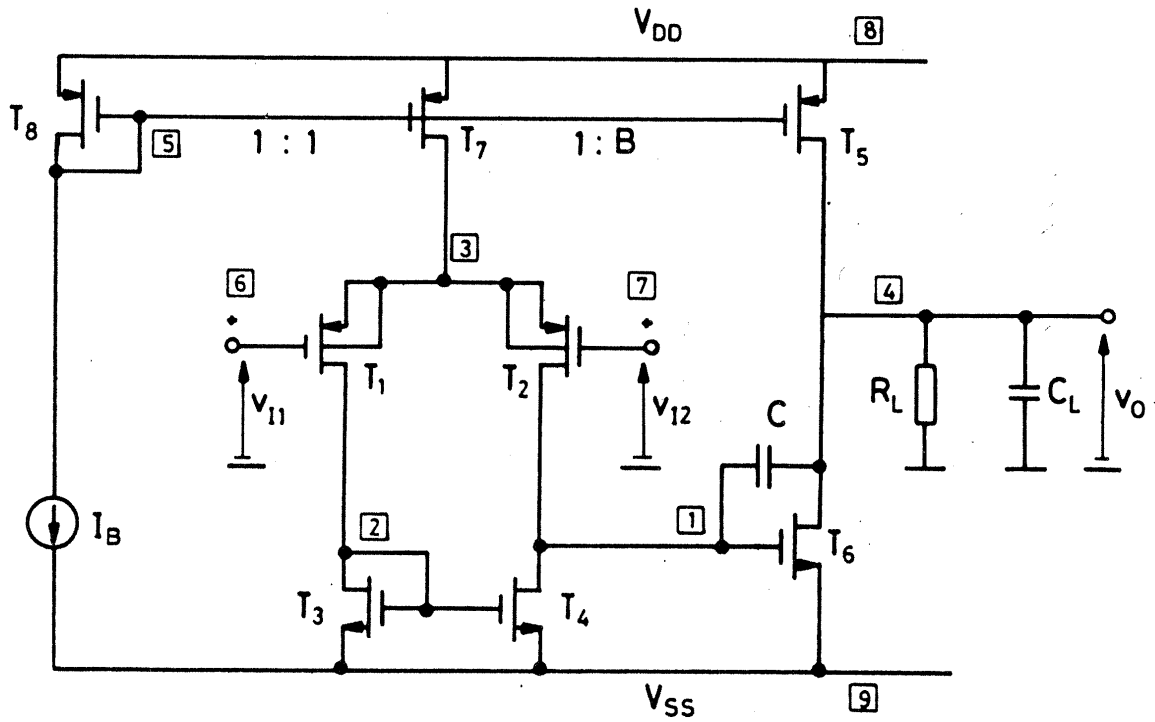
$$(y \cdot e) = 2 \cdot \frac{I_{D1}}{g_{m1}} \omega_1 \quad (8.4.11)$$

bağıntısıyla tanımlanır. Bu bağıntıda g_{m1} ilk katın eğimi, ω_1 kuvvetlendiricinin birim kazanç band genişliği, I_{D1} ilk katın kutuplama akımı olmaktadır. MOS tranzistorlu yapılar için

$$(y \cdot e) = (V_{GS} - V_T) \cdot \omega_1 \quad (8.4.12)$$

bulunur. Band genişliği sabit iken giriş katına ilişkin $V_{GS} - V_T$ arttırılırsa, $(y \cdot e)$ yükselme eğimi artar. MOS yapılarda yükselme eğimi de bipolarlara göre yüksek olur.

8.4.3. CMOS Geçiş İletkenliği Kuvvetlendiricisi, OTA

şekil 8.31. Miller OTA.

İşlemsel kuvvetlendiricinin gerilim kontrollu gerilim kaynağı özelliği göstermesi, çıkış direncinin çok küçük olması ve kazancın

$$K_v = \frac{v_o}{v_{i1} - v_{i2}} \quad (8.4.13)$$

bağıntısıyla tanımlanmasına karşılık, geçiş iletkenliği kuvvetlendiricisi gerilim kontrollu akım kaynağı özelliği gösterir, çıkış empedansı yüksektir ve tanım bağıntısı

$$G = \frac{i_o}{v_{i1} - v_{i2}} \quad (8.4.14)$$

şeklindedir.

CMOS tekniği ile gerçekleştirilen ve Miller OTA olarak isimlendirilen geçiş iletkenliği kuvvetlendiricisi yapısı Şekil-8.31'de görülmektedir.

Yapı iki kazanç katından oluşur. İlk kat fark kuvvetlendiricisi, ikinci kat ise CMOS evirici olarak kurulmuştur. T₅ tranzistoru aktif yük işlevini yerine getirir. Bunun çıkışı, C_c kompanzasyon kapasitesi ile fark kuvvetlendiricisinin çıkışına bağlanmıştır. Miller kompanzasyonu uygulandığından, yapı Miller OTA olarak da isimlendirilmektedir.

Yapı bağımsız I_B akım kaynağı ile kutuplanmıştır. T₇ ve T₈ tranzistorları eş tranzistorlardır ve fark kuvvetlendiricisinden de toplam olarak I_B akımı akar. T₅ tranzistoru çok daha büyük boyutlu olduğundan, ikinci katın akımı çok daha yüksek olur.

Devrenin gerilim kazancı

$$K_{v1o} = \frac{g_{m1}}{g_{o2-4}} \quad (8.4.15)$$

$$K_{v2o} = \frac{g_{m6}}{g'_L} \quad (8.4.16)$$

şeklindedir. Son bağıntıdaki g'_L büyüklüğü

$$g'_L = g_L + g_{o5} + g_{o6} \quad (8.4.17)$$

bağıntısıyla tanımlanmıştır. Böylece toplam kazanç

$$K_{vo} = \frac{g_{m1}}{g_{o2-4}} \frac{g_{m6}}{g'_L} \quad (8.4.18)$$

olur.

C_c kompanzasyon kapasitesi yokken kutuplar hesaplanırsa,  kutuplu bir sistem oluşacağı fark edilebilir. (1) düğümü en yüksek empedanslı düğümdür ve çoğunlukla baskın kutup bu düğümden ileri gelir. Bu düğüme ilişkin kutup

$$C_{n1} = C_{gd2} + C_{db2} + C_{gd4} + C_{db4} + C_{gs6} \quad (8.4.19)$$

olmak üzere

$$f_{p1} = \frac{g_{o2-4}}{2 \cdot \pi \cdot C_{n1}} \quad (8.4.20)$$

şeklindedir. 2. kutup (4) düğümünün etkisiyle oluşur ve

$$C_{n2} = C_{gs3} + C_{db3} + C_{gs4} + C_{gd4} + C_{gd1} + C_{db1} \quad (8.4.21)$$

olmak üzere

$$f_{p2} = \frac{g_{m3}}{2 \cdot \pi \cdot C_{n2}} \quad (8.4.22)$$

bişimindedir. nc kutup çıkış düğümünde oluşur ve

$$C_{n4} = C_{gd5} + C_{db5} + C_{db6} \quad (8.4.23)$$

olmak üzere

$$f_{p4} = \frac{g'_L}{2 \cdot \pi \cdot (C_L + C_{n4})} \quad (8.4.24)$$

bağıntısıyla verilir. (2) düğümü 0 dB seviyesinin altında etkilidir. Ancak, diğer iki kutup birbirine yakın konumdadır, bu nedenle faz payı negatif ve devre kararsız olur. Kompanzasyon kapasitesi ile faz payı $FP = 60^\circ$ civarına getirilir. Bu yapıldığında f_{p1} çok daha baskın olur ve -20 dB/dek'lık düşme eğimi elde edilir. C_c ile oluşturulan baskın kutup

$$BW = f_{3dB} = \frac{g_{o2-4}}{2 \cdot \pi \cdot K_{v2o} \cdot C_c} \quad (8.4.25)$$

ve kazanç-band genişliği de

$$GBW = \frac{g_{m1}}{2 \cdot \pi \cdot C_c} \quad (8.4.26)$$

olur. Band genişliği şöyle de yazılabilir:

$$BW = \frac{g_{o2-4}}{2 \cdot \pi \cdot K_{V_{o2}} \cdot C_c} = \frac{g_{o2-4} g_L}{2/\pi \cdot g_{m6} \cdot C_c} = \frac{g_{m1}}{2/\pi \cdot K_{V_o} \cdot C_c} = \frac{GBW}{K_{V_o}} \quad (8.4.27)$$

(4) düğümünden ileri gelen baskın olmayan kutup

$$f_{nd} = \frac{g_{m6}}{2 \cdot \pi \cdot C'_L} \frac{1}{1 + (C_{n1}/C_L) + (C_{n1}/C_c)} \quad (8.4.28)$$

olur. $C_L \gg C_{n1}$ olduğundan

$$f_{nd} = \frac{g_{m6}}{2 \cdot \pi \cdot C'_L} \quad (8.4.29)$$

elde edilir. Yüksek frekanslarda C_c kısadevre özelliği gösterdiğinden çıkış direnci rezistif ve $1/g_{m6}$ olur. Bu durumda $f_{nd} > GBW$ dir ve faz payı da

$$FP = 90^\circ - \arctg (GBW/f_{nd}) \quad (8.4.30)$$

şeklindedir.

Yükselme Eğimi

Birinci dereceden bir yaklaşımla, sadece C_c nin etkisi bulunduğu varsayımından hareketle yükselme eğimi için

$$(y \cdot e) = \frac{I_B}{C_c} \quad (8.4.31)$$

bağıntısı verilmektedir. İkinci dereceden yaklaşımda C_L nin dolup boşalması da dikkate alınmaktadır. C_L yük kapasitesinin boşalması sırasında sorun yoktur, zira T_6 yeteri kadar büyük akım akıtabilir. C_1 kapasitesi T_5 üzerinden I_5-I_B akımıyla dolar, zira I_B kadar bir akım C_c üzerinden akacaktır. Böylece

$$(y \cdot e)^+ = \frac{I_5 - I_B}{C_L} \quad (8.4.32)$$

olur. Bu iki büyüklükten küçük olanı yükselme eğimi olarak alınır.

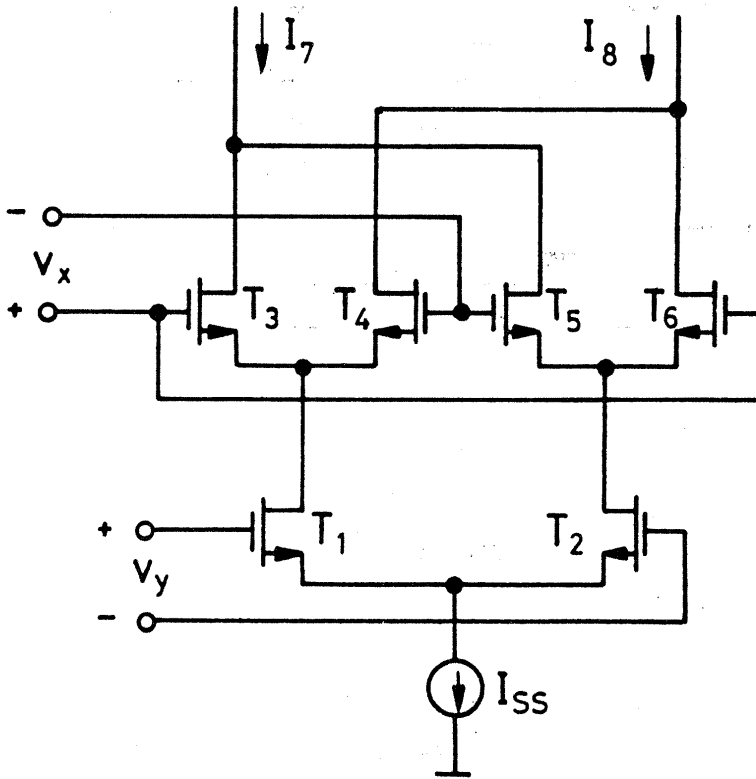
8.4.4. MOS Analog arpma Devreleri

Analog arpma devreleri, griş gerilimlerinin çarpımıyla orantılı çıkış gerilimi veren düzenlerdir ve aradaki ilişki

$$V_o = K \cdot V_x \cdot V_y \quad (8.4.33)$$

şeklindeyir. K büyüklüğü çarpma devresinin kazanç sabiti olarak isimlendirilir. Pratikte, arpım sonucunu veren terimin yanısıra hata terimleri de bulunur ve bağıntının

$$V_o = K \cdot V_x \cdot V_y + [K_x \cdot V_y + K_y \cdot V_x + K_o] + f(V_x, V_y) \quad (8.4.34)$$

şekil 8.32. MOS Gilbert hücreyi.

bulunur. ıkış fark akımı ile giriş gerilimleri arasında lineer olmayan bir ilişki vardır. V_x ve V_y yeteri kadar küçükse çıkış akımı

$$I_o = \sqrt{2} \cdot K \cdot V_x \cdot V_y \quad (8.4.37)$$

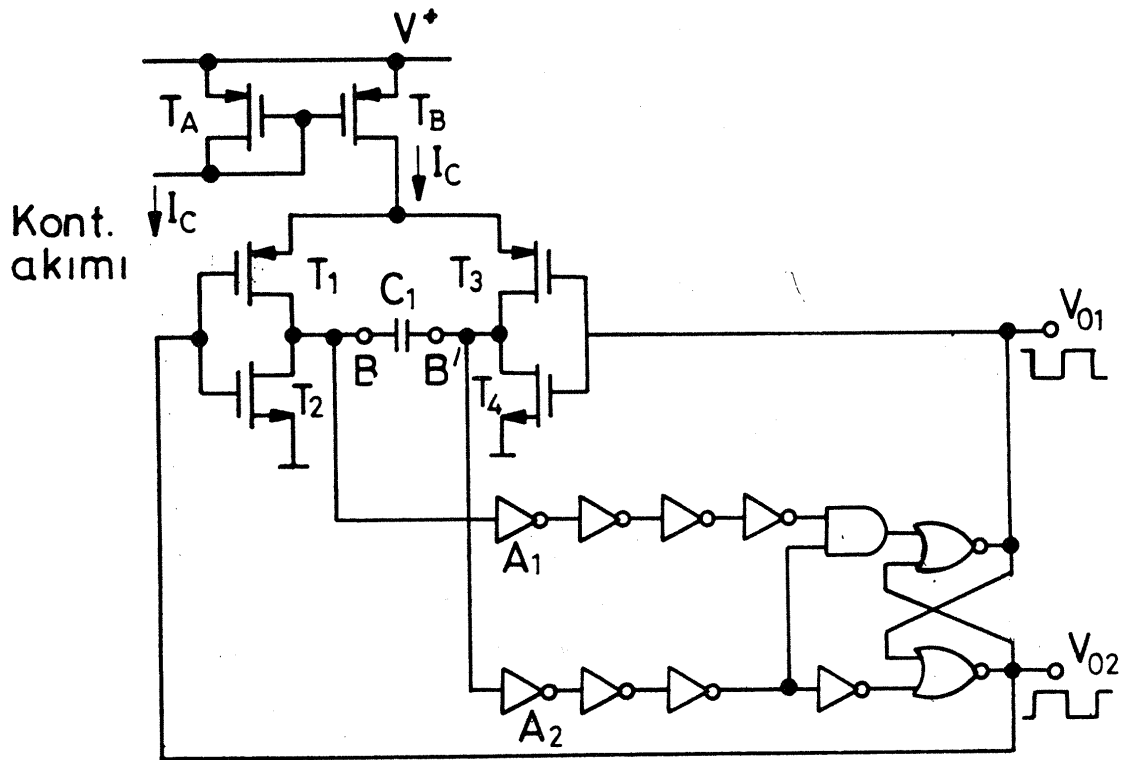
elde edilir. Bir lineerleştirme düzeninin eklenmesiyle, küçük işaretler için geerli olan bu bağıntı geniş bir bölge için geerli hale getirilebilir. Lineerleştirme düzeninin eklendiği yapı Şekil - 8.33'de verilmiştir. Bu devrede lineerleştirme akımı

$$I_o = \frac{1}{2} K \cdot V_x^2 \quad (8.4.38)$$

şeklinindedir.

8.4.5. MOS Osilatör Devreleri

BJT tümdevre tekniğinde olduğu gibi, MOS tümdevre tekniğinde de alçak frekanslarda dolup-boşalmalı osilatör yapıları tercih edilir. Kaynak bağlamalı ikili (emetör bağlamalı ikili) gibi BJT

Şekil 8. 34. Akım kontrollu CMOS osilatör.

teknikinden bilinen yapıların benzerleri MOS tümdevre teknikinde osilatör gerçekleştirilmesinde yaygın olarak kullanılır.

CMOS tekniği ile gerçekleştirilen bir akım kontrollu osilatör yapısı Şekil - 8.34'de verilmiştir. SR ikilisinin çıkışlarının $V_{o2} = 0$, $V_{o1} = V_{DD}$ olduğunu varsayılıں. Bu durumda T_1 ve T_4 iletimde, T_3 ve T_2 kesimde olacaklardır. C_1 kondansatörü I_C akımı ile dolmaya başlar. B noktasının gerilimi artarak A_1 eviricisinin eşik gerilimine ulaştığında SR ikilisi konum değiştirir. Bu defa T_2 ve T_3 tranzistorları iletimde, T_1 ve T_4 tranzistorları kesimde olacaktır. Daha önce dolu olan kondansatör T_4 n savak ucunu bir diyot gerilimi kadar negatifte tutar. Kondansatör tekrar I_C akımıyla T_3 ve T_2 üzerinden dolar. B noktasının gerilimi A_2 eviricisinin konum değiştirme eşiğine yükseldiğinde ikili devre tekrar konum değiştirir. Olay periyodik olarak devam eder. Devrenin osilasyon frekansı

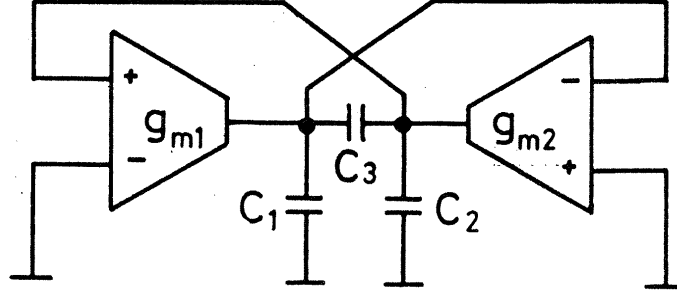
$$f_o = \frac{I_C}{2 \cdot C_1 (V_{TR} + V_D)} \quad (8.4.39)$$

bağıntısından hareketle hesaplanabilir. Bağıntıda V_{TR} büyüklüğü eviricinin eşik gerilimini, V_D ise diyot gerilimini göstermektedir. Bağıntıdan görülebileceği gibi, frekans akımla lineer olarak değişmektedir.

Devrede kullanılan eviriciler, V_E kapısı ile SR ikilisinin girişlerine yasak girişin gelmesini önlemek üzere kullanılmışlardır.

CMOS OTA-C Osilatörler

Sadece geçiş iletkenliği kuvvetlendiricisi ve kondansatörler kullanılarak gerçekleştirilen osilatör yapıları yüksek frekans devrelerinde oldukça fazla yarar sağlarlar. Devrelerin sağladığı en büyük yarar, yapıda endüktans bulunmaması, OTA'nın açık çevrimde çalışabilmesi, başka bir deyişle, yapılan lokal geribeslemelerle frekans cevabına ilişkin kutuplar için ek bir sınırlama getirmemesidir. OTA'nın eğiminin bir tasarım parametresi olarak kullanılması da elde edilen diğer bir yarar olarak değerlendirilebilir. Bu eğim akımın bir

Şekil 8.35. 2OTA3C düzeni.

fonksiyonu olduğundan, OTA nın kuyruk akımının değiştirilmesiyle söz konusu parametre ve bununla da frekansı değiştirme olanağı bulunmaktadır.

Devrenin alışması ikinci dereceden bir osilatör devresinin karakteristik denkleminin elde edilmesine dayanır. Bu karakteristik denklem

$$s^2 - b.s + \Omega_0^2 = 0 \quad (8.4.40)$$

şeklindedir. b ve Ω_0^2 büyüklükleri OTA ların geçiş iletkenliklerinin ve kapasitelerin fonksiyonudur. Bu karakteristik denklem çeşitli yapı düzenleriyle sağlanabilir. Bu düzenlerden 2OTA3C düzeni (iki OTA ve üç kapasite ile kurulan düzen) Şekil-8.35'de verilmiştir. Bu yapıya ilişkin karakteristik büyüklükler

$$b = (g_{m1} - g_{m2}) \cdot C_3 \quad (8.4.41)$$

$$\Omega_0^2 = \frac{g_{m1} g_{m2}}{(C_1 + C_3)(C_2 + C_3) - C_3^2} \quad (8.4.42)$$

şeklindedir.

